

Olav Elgvin

Når imamen blir familierådgiver

En pilotstudie om familie- og ekteskapsrådgivning i moskéer
tilknyttet Muslimsk Dialognettverk

Når imamen blir familierådgiver. En pilotstudie om familie- og ekteskapsrådgivning i moskéer tilknyttet Muslimsk Dialognettverk

Denne rapporten undersøker hvordan imamer og moskéledere tilknyttet Muslimsk Dialognettverk (MDN) arbeider med familie- og ekteskapsrådgivning. Basert på kvalitative intervjuer med åtte religiøse ledere fra seks ulike moskéer, gir rapporten ny innsikt i hvordan moskéene fungerer som støtteinstanser for familier og ektepar i krise – ofte uten offentlig støtte eller samarbeid.

Rapporten viser at moskéene og imamene fyller en viktig sosial funksjon, og reiser spørsmål om hvordan denne innsatsen kan kobles bedre til det øvrige hjelpeapparatet.

Innhold

Forord	2
Sammendrag	3
1 Innledning: Moskéene som arena for familie- og ekteskapsrådgivning	5
1.1 Rådgivning overfor familier i det offentlige Norge og i trossamfunn.....	6
1.2 Imamer, moskéledere og deres rolle.....	7
1.3 Religion som barriere og ressurs	9
1.4 Muslimsk Dialognettverk og det norske moskélandskapet	10
1.5 Statsstøtte til trossamfunn, den norske dialogmodellen og verdier i endring	11
2 Hva gjør egentlig en imam hele dagen?	13
2.1 Metode i rapporten	13
2.2 Fulltidsansatte imamer og frivillige moskéledere: makt og avmakt	15
2.3 Hva gjør egentlig en imam hele dagen?	18
2.4 Kontakt med det offentlige?	20
3 Rådgivning overfor familier med barn	22
3.1 Hvilke problemer er det folk kommer til imamene og moskélederne med?.....	22
3.2 Veiledning: Fra religion og fromhet til psykologi og selvfølelse.....	24
4 Rådgivning overfor ektepar og skilsmisse	28
4.1 Hvilke problemer kommer folk og ber om hjelp med?	28
4.2 Veiledning: Fra «misforståelser» til skriftlige avtaler	30
4.3 Å tilby religiøse skilsmisser.....	32
4.4 En praksis i det stille	34
5 Oppsummering og anbefalinger	36
5.1 Imamer og moskéledere gjør et viktig arbeid overfor folk som står i vanskelige livssituasjoner	36
5.2 Konservativ, men pragmatisk rådgivning	36
5.3 Den norske «dialogmodellen» bør utvides til å gjelde familieveiledning i moskéene.....	37
5.4 Behov for mer forskning	38
6 Litteraturliste	39

Forord

Muslimsk Dialognettverk (MDN) søkte og fikk i 2022 midler fra Barne- og familiedepartementet til å få skrevet en forskningsrapport om *familierettede tjenester* i moskéer, fordi temaet var underbelyst. På grunn av ulike utfordringer, ble midlene liggende ubrukt. Tidlig på høsten 2024 engasjerte MDN Fafo til å skrive dette notatet. For Fafos del har dette vært et lite prosjekt. Finansieringen har vært svært begrenset, og tiden til å gjøre intervju, analysere dataene og skrive ut analysen har vært knapp. Dette har gjort at denne rapporten er kortfattet i formen. Vi nøyer oss med å gi et enkelt deskriptivt bilde av funnene vi har gjort. Men prosjektet har vært både spennende og lærerikt, og noe av det vi presenterer i rapporten har det ikke vært skrevet mye om i Norge tidligere. Forhåpentligvis kan denne rapporten derfor legge grunnlaget for både videre forskning og initiativ på feltet.

Olav Elgvin har vært prosjektleder og utøvende forsker i prosjektet. Beret Bråten har vært kvalitetssikrer, og Sofie Steensnæs Engedal har sørget for språkvask og ferdigstilling i rapportmal.

Vi takker MDN og daglig leder Sajid Raheem for godt samarbeid med prosjektet.

Fafo v/Olav Elgvin

Sammendrag

Denne rapporten undersøker hvordan imamer og moskéledere i moskéer tilknyttet Muslimsk Dialognettverk (MDN) i Norge arbeider med familie- og ekteskapsrådgivning. Til tross for at det er stor offentlig interesse for integrering, barneoppdragelse og familiere-lasjoner i innvandrede miljøer, er det lite systematisk forskning på hvilken rolle moskéer faktisk spiller på dette feltet. Studien er basert på kvalitative dybdeintervjuer med åtte imamer og moskéledere fra seks ulike muslimske trossamfunn, og gir innsikt i en praksis som i stor grad foregår utenfor offentlighetens blikk.

Studien viser at rådgivningsarbeidet i moskéene særlig retter seg mot to typer utfordringer: 1) Foreldre som er bekymret for barn og unge som viser tegn til å havne på skråplanet, særlig i møte med rus, kriminalitet eller psykisk uhelse, og 2) ektepar som strever med samlivsproblemer eller ønsker skilsmisse. Mange av sakene imamene håndterer, har likhetstrekk med saker som det offentlige familievernnet arbeider med. Likevel skjer dette arbeidet i moskéene uten formell opplæring, systematisk støtte eller institusjonalisert samarbeid med det offentlige.

Informantene i studien bruker mye tid på rådgivning, ofte i tillegg til sine vanlige arbeidsoppgaver, og i flere tilfeller på frivillig basis. En del imamer og ledere er ansatt på fulltid, mens andre gjør arbeidet uten formell stilling eller lønn. Uavhengig av rolle og stillingsbrøk, opplever de fleste en sterk forventning om å være tilgjengelige og yte hjelp, også utover vanlige arbeidstider. Mange gir råd, megler mellom ektefeller, og bistår i saker som berører barns framtid og forholdet mellom ektefeller. Dette gir imamer og moskéledere en betydelig sosial funksjon i miljøene de virker i – ikke bare som religiøse ledere, men også som tillitspersoner og formelle eller uformelle familierådgivere.

Rådgivningen som gis varierer i tilnærming og innhold. Noen imamer tar utgangspunkt i klassisk religiøs veiledning, og legger vekt på bønn, islamske verdier og fromhet. Andre kombinerer religiøs autoritet med innsikter hentet fra psykologi, pedagogikk og ungdomsarbeid. Flere viser en høy grad av pragmatisme, og legger vekt på dialog, individuell vurdering og situasjonstilpasset rådgivning.

Innen ekteskapsrådgivning fungerer imamene ofte som meglere i konfliktfylte forhold. Imamene forteller at de blir kontaktet av ektepar eller ektefeller der det er uenighet om enten økonomi eller kjønnsroller og likestilling. I noen tilfeller medvirker de til å formulere skriftlige avtaler mellom ektefeller, og i andre tilfeller hjelper de med gjennomføring av religiøs skilsmisse, der juridisk skilsmisse fra staten er på plass, men der bare en av partene ønsker å skille seg islamsk.

Et påfallende trekk i intervjuene er fraværet av kontakt og samarbeid mellom moskéene og offentlige instanser. Imamer og moskéledere deltar ofte i dialogarbeid og tar imot skoleklasser eller deltar på interreligiøse møter, men blir i svært liten grad kontaktet i forbindelse med konkrete saker som gjelder barn, ungdom eller familieliv. Kun én av moskéene i studien hadde etablert et systematisk samarbeid med kommunen, der både barnevern og forebyggende tjenester hadde vært inne. De øvrige informantene

rapporterte om liten eller ingen kontakt, til tross for at de opplevde at arbeidet de gjør er relevant for mange av de samme målgruppene som institusjonene i det offentlige er opptatt av.

Rapporten peker derfor på et uutnyttet potensial: Imamer og moskéledere har tilgang til grupper som i liten grad benytter seg av offentlige tilbud, og nyter høy tillit i sine nærmiljøer. De kan derfor være viktige samarbeidspartnere i arbeidet med å støtte barn, unge og familier – særlig i situasjoner der språk, kulturforskjeller eller skepsis til offentlige institusjoner gjør kontakten med det offentlige vanskelig.

Rapporten anbefaler at den norske dialogmodellen på religionsfeltet – som hittil primært har dreid seg om religionsdialog eller kontakt om ulike spørsmål i samfunnet – utvides til å omfatte dialog og samarbeid også innen familie- og ekteskapsrådgivning. Til slutt understrekes behovet for videre forskning: Dette notatet er en pilotstudie med begrenset datamateriale, men peker på viktige utviklingstrekk som bør følges opp med bredere undersøkelser.

1 Innledning: Moskéene som arena for familie- og ekteskapsrådgivning

Helt ærlig har jeg aldri blitt kontaktet av noen i det offentlige om arbeidet vi gjør med familier. Jeg tipper at de vet at vi jobber med både barn og ektepar. Men de er kanskje skeptiske til å samarbeide med oss? Jeg vet ikke. Jeg var på en konferanse en gang og møtte en som jobbet med oppvekst her i kommunen. Jeg sa at hun bare kunne ta kontakt hvis hun var nysgjerrig på arbeidet vårt blant de unge. Men det gjorde hun aldri.

Intervju med imamen «Usman», 12.12.2024

Sitatet over er fra et intervju med en imam i en norsk moské. Han hadde fortalt at han brukte svært mye tid, både lønnet og ulønnet, på å snakke med og gi råd til både familier med barn og ektepar som hadde utfordringer. Men han opplevde at dette ikke var noe som det offentlige var interessert i. Hans tolkning, som kan være riktig og kan være feil, det vet vi ikke, var at denne mangelen på interesse handlet om skepsis overfor ham som imam og moskéen han representerte.

Det er ikke rart at imamen var usikker på hvorfor ingen fra det offentlige hadde tatt kontakt med ham. Moskéer er institusjoner som ofte blir møtt med skepsis. Forskning fra Norsk medborgerpanel i Bergen har indikert at imamer ofte ses på med skepsis i majoritetsbefolkningen, også sammenliknet med vanlige muslimer (Ivarsflaten & Sniderman 2022, s. 119–20). Ved flere anledninger har politikere snakket på en måte som kan oppleves irttesettende av imamer og moskéledere. På den annen side skjer det også at politikere besøker moskéer, og deltar i dialogmøter med moskéledere. I den offentlige debatten har det også hendt at imamer og moskéer blir bedt om å være med og løse sosiale problemer (Nilsen, 2010). Man kan derfor tenke seg at de motstridende signalene imamen Usman opplevde at han og hans med-imamer ble møtt med, gjorde at han ikke visste hva folk i det offentlige egentlig tenkte om arbeidet i moskéen.

På tross av at den store interessen i media for moskéer og islam, finnes det ikke så mye forskning på hva norske imamer og moskéledere faktisk gjør. Med unntak av noen få forskningsbidrag, som vil bli diskutert senere, har det vært lite systematisk forskning på hvilken rolle imamer og moskéledere kan spille overfor familier, kvinner, barn og unge. Dette er bakgrunnen for denne rapporten.

Det overordnede forskningsspørsmålet i notatet er enkelt:

- Hvordan jobber imamer og ledere i moskéene med rådgivning overfor familier og ektepar?

Utvalget av moskéer er her begrenset til moskéer som har en tilknytning til MDN. Det gjelder både moskéene som er fullverdige medlemmer i MDN, og moskéer som samarbeider med MDN gjennom nettverket som kalles MDN-forum. Vi har gjort kvalitative intervjuer med åtte imamer og moskéledere, og hatt samtaler med ledere og ressurspersoner i MDN sentralt. Dette begrensede datamaterialet gjør at det ikke er mulig å

generalisere fra denne studien til norske muslimer eller det norske moskélandskapet generelt. Noe av det vi finner er likevel nytt, og kaster nytt lys over tendenser i norske moskéer.

Vi gikk inn i tematikken med en åpen tilnærming. Under de tidlige intervjuene ble det klart av imamene og moskélederne primært jobber med to typer saker når de jobber med familier. En del saker dreier seg om barn og unge, og råd til familier som opplever at barna holder på å havne på skråplanet – som oftest med rus eller kriminalitet. Andre saker dreier seg om rådgivning til ektepar som opplever vanskeligheter, eller der en av partene ønsker skilsmisse.

Vi strukturer dermed rapporten etter empirien. I dette innledningskapittelet vil vi gi en kortfattet oversikt over den eksisterende forskningen på temaene vi skriver om. Kapittel 2 gir en oversikt over metoden i studien. Vi beskriver det norske moskélandskapet, og hvordan vi skal forstå posisjonen til informantene vi snakket med. Kapittel 3 handler om hvordan imamene og moskélederne gir råd til familier som har utfordringer med ungdommer. Kapittel 4 handler om hvordan imamene og moskélederne gir råd til ektepar og kvinner som søker skilsmisse. I det siste kapittelet oppsummerer vi notatet, og gir råd til både videre forskning og offentlig politikk på feltet.

1.1 Rådgivning overfor familier i det offentlige Norge og i trossamfunn

I Norge er det mange ulike instanser og organisasjoner som på ulike måter fungerer som rådgivere eller sparringpartnere overfor familier. Den mest inngripende typen rådgivning er det barnevernet som står for. Barnevernet besitter kraftige maktmidler til å gripe inn overfor familier med utfordringer, og kan i ytterste instans ta barnet ut av familien. Den type inngripen er imidlertid siste utvei, og barnevernet forsøker helst å etablere samarbeid med familiene og gi rådgivning uten å måtte bruke tvang. Likevel er det i dag stor skepsis til barnevernet i flere etniske minoritetsgrupper i Norge (Friberg & Bjørnset, 2019, s. 95; Tembo et al., 2021; Aure & Daukšas, 2023).

I tillegg finnes det flere andre instanser som tilbyr rådgivning overfor ektepar eller familier, men uten å besitte maktmidlene barnevernet har. Familievernkontorene er en sentral instans. Historisk vokste familievernkontorene ut fra familiearbeid i både arbeiderbevegelsen og kirken. Etter hvert ble kontorene formalisert i offentlig regi. I gjeldende lov sies det at familievernkontoret kan drives både av regionale familievernmyndigheter og av organisasjoner som familievernkontorene kan inngå avtale med.¹ Flere familievernkontor drives derfor av trossamfunn, blant annet Den norske kirke. Så vidt vi kjenner til finnes det per i dag ingen familievernkontor som drives i muslimsk regi.

Familievernet utgjør likevel bare én del av tjenestetilbudet ovenfor familier. I dag er *foreldreveiledning* også blitt en obligatorisk del av introduksjonsprogrammet for innvandrere, for de som har barn under 18 år eller blir foreldre i løpet av introduksjonsperioden. Fra statlig hold samarbeider Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (BUFDIR) om dette tilbudet.

¹ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-06-19-62>.

Samtidig er det fortsatt mye familierettet arbeid som foregår i frivillig regi. Rambøll (2022) har på oppdrag fra BUFDIR prøvd å kartlegge *foreldrestøttende arbeid* i regi av frivillig sektor og trossamfunn, med en stor spørreundersøkelse til frivillige organisasjoner. Av de som svarte var 15–16 organisasjoner muslimske. Blant dem drev de fleste foreldrestøttende arbeid (ibid. s. 17). Selv om utvalget er lite, tydet likevel undersøkelsen på at frivillig familierettet arbeid antakelig kan være relativt utbredt både i trossamfunn generelt og moskéer spesielt.

Anja Bredal og Camilla Vislie ved NOVA undersøkte i 2017 familierettede tilbud med innvandrede familier som målgruppe (Bredal & Vislie, 2017). I datamaterialet var det inkludert lavterskeltilbud i kommunene og familievernets tilbud samt frivillige organisasjoner og trossamfunn. De påpekte at de i trossamfunnene var opptatt av å unngå skilsmisser, men dette dreide seg om kristne og katolske trossamfunn. De hadde også inkludert muslimske trossamfunn i studien, men i dette prosjektet hadde de ikke snakket med imamer. De skrev dette om moskéene: «Muligens ville imamer være mer på linje med de kristne prestene enn de muslimske informantene vi har intervjuet, som representerer mer verdslig orienterte familieprosjekter i moskeene» (ibid. s. 85). Denne rapporten ble fulgt opp av Monica Five Aarset og Monika Rosten ved NOVA, i en rapport om familievernkontorene i møte med en mangfoldig befolkning (Aarset & Rosten, 2023). Hovedfokus i rapporten var erfaringene som de ansatte i familievernkontorene gjorde seg. Ifølge informantene i familievernkontorene ble dette tilbudet i liten grad brukt av personer med etnisk minoritetsbakgrunn.

Bråten, Elgvin, Flatø og Lillevik undersøkte på sin side hvordan aktører i sivilsamfunnet arbeider basert på en tilskuddsordning til forebyggende arbeid mot tvangsekteskap og negativ sosial kontroll (Bråten et al., 2021). Ulike organisasjoner hadde søkt på disse tilskuddsmidlene, herunder også enkelte trossamfunn. En viktig påpekning var at både frivillige og trossamfunn har en tilgang til målgrupper som det offentlige ikke har, og at det i trossamfunn er greit å si ting det ikke er legitimt å si i offentlige tjenester, som at tvangsekteskap er i strid med islam (ibid. s. 75–77).

Disse studiene peker – med ulike utgangspunkt – på at frivillige krefter, inkludert trossamfunn og moskéer, kan spille en viktig rolle i tjenester og rådgivning i møte med ulike typer familieproblematikk. Samtidig er datagrunnlaget i disse undersøkelsene for beskjedent til å kunne si noe om hvordan dette arbeidet skjer.

1.2 Imamer, moskéledere og deres rolle

Det er begrenset forskningsbasert kunnskap om den *uformelle rollen* som religiøse ledere tar i forskjellige minoritetsmiljøer med hensyn til slike problemstillinger og ikke minst hvordan familier bruker og vurderer et slikt tilbud. Den eneste studien som eksplisitt har undersøkt hvordan imamer eller moskéledere jobber med familietematikk, er en rapport og en artikkel som ble publisert av Torkel Brekke, Fazal Hadi og Edin Kozaric (2022). Artikkelen bygger på en survey blant 35 imamer i Norge og kvalitative intervjuer med ti imamer. Imamene hadde bakgrunn fra ulike land, men et flertall hadde pakistansk røtter. De hadde svært varierende fartstid i rollen som imam i Norge, fra en måned til 24 år. Undersøkelsen viste at imamer brukte forholdsvis mye tid på «å hjelpe familier med ekteskapsproblemer og barneoppdragelse» og de selv mente de hadde god eller litt

god kjennskap til det offentlige tilbudet innenfor familie- og barnevern. Imamene mente seg stort sett godt kvalifisert til å gi råd i saker som angår parforhold og barn. Undersøkelsen viste også at det sett fra imamenes ståsted ofte fantes en betydelig spenning mellom den begrensede makten og mulighetene som imamer i realiteten har, og de forventningene familiene de møter har til dem (ibid.s. 9–10). Dette gjaldt særlig i saker som har en juridisk side, og hvor autoritet til syvende og sist ligger i det norske rettsvesenet (ibid. s. 10). Forfatterne beskrev det slik: «imamer er stort sett klare over sine egne begrensninger, mens andre av og til ikke forstår disse begrensningene like godt» (ibid. s. 10). Denne artikkelen går i liten grad inn i innholdet i veiledningen imamene gir til familier og ektepar.

I artikkelen blir det likevel beskrevet en tendens blant imamene til å knytte konflikter i familier til at ektefellene har ulik botid i Norge, noe som kan ha betydning for forventninger til kjønnsroller og til barna. Imamene i studien uttrykte også bekymring for at muslimske menn oppfattes negativt i samfunnet og i offentlige tjenester. Dette knytter forfatterne til det de beskriver som en tendens i norsk forskning og offentlig debatt til å være opptatt av den muslimske kvinnen som et offer, noe som tenderer til å sette den muslimske mannen i et lite gunstig lys. Samtidig har disse mennene en potensielt krevende forsørgerrolle, ikke bare for nær familie, men også for storfamilien (ibid. s. 12–14).

Utover artikkelen til Brekke et al., er det lite forskning på imamene eller moskéledernes rolle i Norge. Den grundigste studien av imamers hverdag i Norge så langt kan man finne i to artikler av Cora Alexa Døving, først en norsk artikkel publisert i en antologi om religiøse ledere i Norge, og senere en tidsskriftartikkel på engelsk (Døving, 2012, 2014). I artikkelen sammenliknet Døving medienes bilde av imamene, med slik imamene selv opplevde hverdagen sin – basert på intervjuer med seks sunnimuslimske imamer. I artikkelen kommer det fram at flere imamer bruker mye tid på rådgivning. Heller ikke de artiklene går imidlertid i detalj på hva imamene og moskélederne faktisk sier til folk som kommer og ber dem om råd.

Det finnes derimot en del forskning i Norge som har nærmet seg imamer, moskéer og islamske organisasjoner fra andre perspektiv og med andre spørsmål. Kari Vogts pionerarbeid om islam i Norge, *Islam på norsk*, handlet i stor grad om moskéer og deres aktiviteter og profil på det sene 90-tallet (Vogt, 2008). Forfatteren av denne rapporten skrev en mastergrad og en artikkel om politisk ideologi hos imamer og moskéledere, med særlig henblikk på deres syn på den sekulære staten (Elgvin 2011, 2013). Senere skrev undertegnede også en doktorgrad om organiseringen av muslimske paraplyorganisasjoner der moskéene er medlemmer – Islamsk Råd Norge og Muslimsk Dialognettverk – og de interne konfliktene i disse organisasjonene, som kom ut i revidert versjon som bok i sommer (Elgvin, 2025). Andre studier og rapporter om moskéer i Norge har handlet om kvinners plass i moskéene (Stene, 2020), undervisningen for barn og unge som moskéene arrangerer i helgene (Eggen, 2023; Markeng et al., 2025), og ungdomsorganisasjoner knyttet til ulike moskéer (Jacobsen, 2010).

1.3 Religion som barriere og ressurs

En annen type litteratur har handlet mer generelt om hvilken rolle religionen – eller islam – spiller for integreringen av innvandrere og etniske minoriteter i det norske samfunnet, både positivt og negativt. De siste årene er det særlig temaer som tvangsekteskap, kvinnelig omskjæring og negativ sosial kontroll som har fått oppmerksomhet. En av de grundigste og mest omfattende undersøkelsene blant muslimsk ungdom er det Fafo-forskeren Jon Horgen Friberg som har stått for. Sammen med samarbeidspartnere har han i en rekke publikasjoner analysert en omfattende spørreundersøkelse blant barn av innvandrere på ulike videregående skoler i Oslo og Akershus, som var 16 år da undersøkelsen ble gjennomført. Siden denne undersøkelsen ble gjort i skoletiden, har den svært lavt frafall, sammenliknet med andre undersøkelser. Undersøkelsen inneholdt også spørsmål der respondentene ble bedt om å beskrive sine foreldre, og hvordan de eventuelt skilte seg fra sine foreldre. Forskerne viste i en tidlig publikasjon av prosjektet at muslimske familier med høyere grad av religiøsitet oftere satte strenge begrensninger for barna sine, særlig når det gjaldt omgang med det motsatte kjønn (Friberg & Bjørnset, 2019). Sett med sekulære majoritetsnorske øyne, kan nok dette gjerne tolkes negativt.

Samtidig har undersøkelsen til Friberg et al. også vist at religion kan fungere som en ressurs. Flere unge muslimer gir i undersøkelsen uttrykk for at religion for dem kan være en ressurs for frigjøring. Dersom foreldrene deres pålegger dem begrensninger de opplever som urimelige, kan de argumentere mot det med utgangspunkt i islam og religiøse ideer, der de tolker islam på måter som gir dem argumenter for frigjøring. I en kommende publikasjon viser Friberg også at religiøsitet kan virke positivt særlig for unge gutter. Unge muslimske gutter som ber oftere, har en tendens til å klare seg bedre i utdanning og jobb enn de som ber sjeldnere (Friberg, 2025, under utgivelse).

Også andre undersøkelser har pekt på at religion og/eller islam kan fungere både som en barriere og en ressurs. Alle religioner både tolkes og leves på ulike måter. Religiøse ideer kan dermed fungere både frigjørende og undertrykkende. Juristen Tone Linn Wærstad publiserte sin doktorgradsmonografi i 2017 (Wærstad, 2017). Den var basert på kvalitative intervjuer med 13 fraskilte muslimske kvinner. I monografien viste Wærstad at tradisjonelle fortolkninger av islamske regler om ekteskap og skilsmisse kunne føre til at muslimske kvinner ble satt i en vanskelig situasjon. Mange opplevde at deres ektemenn ikke ønsket å gi dem religiøs skilsmisse, selv om de var juridisk skilt. Dette har også kommet fram i en rapport som den norske sosiologen Anja Bredal skrev sammen med Wærstad (Bredal & Wærstad, 2014). I tillegg finnes det etter hvert omfattende litteratur om dette fra andre europeiske land. Denne litteraturen diskuterer vi nærmere i kapittel 4.

Samtidig er det også flere studier som har vist at muslimske kvinner kan oppleve nettopp religionen som en kilde til mestring, mening og frigjøring (Bøe, 2020; Tonstad, 2023). Mange muslimske kvinner bruker også religiøse argumenter som redskap for frigjøring. På den ene siden finnes det altså en del tradisjonelle religiøse tolkninger av islam, som kan virke begrensende på kvinner. Men disse tolkningene blir i dag utfordret fra mange hold. Et sentralt argument handler om begrepet *maslaha*, som kan oversettes med allmenn nytte. Det er et hevdvunnet teologisk prinsipp i islam, som sier at islamske regler og normer skal være til allmenn nytte for samfunnet. Med utgangspunkt i det

prinsippet, er det i dag både islamske feminister og mer tradisjonelt orienterte teologer som argumenterer for at en del av de tradisjonelle tolkningene må tolkes på nye måter (Vogt et al., 2011). Det gjelder blant annet kvinners rett til skilsmisse.

1.4 Muslimsk Dialognettverk og det norske moskélandskapet

Dette notatet handler om moskéer, imamer og moskéledere som er tilknyttet Muslimsk Dialognettverk (MDN). MDN representerer ikke alle moskéer i Norge. Det er derfor nødvendig å gi en liten oversikt over det norske moskélandskapet, og hvordan MDN plasserer seg innenfor dette.

Det finnes ikke oppdatert data på hvor mange moskéer eller muslimske trossamfunn det finnes i Norge. Det nyeste anslaget er at det er mellom 150 og 200 moskéer og muslimske trossamfunn (Bøe & Elgvin, 2025). Disse moskéene varierer både i størrelse og profil. Noen er små og har mellom 50 og 200 medlemmer. Andre muslimske trossamfunn har mange tusen medlemmer. Mange av moskéene i Norge står alene som trossamfunn – det vil si at selve moskéen også utgjør trossamfunnet. Andre muslimske trossamfunn består av flere moskéer som hører sammen i samme organisasjon. Dette gjelder for eksempel flere muslimske trossamfunn som har bakgrunn fra Bosnia, Albania og Tyrkia. Disse trossamfunnene har gjerne form av sammenslutninger, som organiserer mange ulike moskéer i ulike deler av landet. Også noen andre norske moskéer, slik som Islamic Cultural Centre, som er et av medlemmene i MDN, har ulike «filialer».

I en vitenskapelig artikkel fra 2021 utforsket forfatteren av denne rapporten hvilke skillelinjer som egentlig finnes i det organiserte islamske landskapet i Norge, det vil si moskéer og islamske organisasjoner (Elgvin, 2021). Der kom det fram at etnisitet og landbakgrunn forblir en viktig skillelinje. I sin klassiske studie av islam i Norge viste Kari Vogt at moskéer gjerne har blitt opprettet av muslimer som har en viss felles landbakgrunn – det vil si at det finnes somaliske moskéer, pakistanske moskéer, arabisk-dominerte moskéer, og så videre (Vogt, 2008). Vogt gjorde sitt feltarbeid på 90-tallet, men observasjonene hun gjorde på dette området ser altså fortsatt ut til å gjelde. Noen moskéer er likevel multietniske, og forener ulike grupper med ulikt nasjonalt opphav.

I artikkelen fra 2021 argumenterte jeg også for at *teologi* er en sentral skillelinje. Også innenfor de ulike etniske og språklige gruppene, finnes det konkurrerende moskéer med ulik teologisk profil. I den pakistanske gruppen finnes det for eksempel et skille mellom moskéer som har det man kan kalle en *barelwi*-bakgrunn, og moskéer med *deobandi*-bakgrunn, som refererer til en langvarig teologisk skillelinje blant muslimer i India og Pakistan. For utenforstående kan det iblant være vanskelig å få grep om hva som skiller disse retningene. For dem det gjelder kan likevel de teologiske uenighetene oppleves som store og avgjørende – for eksempel knyttet til bruk av musikk og dans i moskéen, å besøke graver til hellige menn, og feiringen av profetens bursdag (Jackson, 2013).

I artikkelen fra 2021 identifiserte jeg også en annen skillelinje som ofte krysser forskjeller knyttet til etnisitet og/eller teologi. Den skillelinjen handler om hvordan moskéer og islamske organisasjoner prøver å tilpasse seg det norske samfunnet. Omtrent alle moskéer i Norge foretar en eller annen form for tilpasning til samfunnet rundt. De fleste moskéer står for en teologi og religionsforståelse som på noen områder er mer

konserverativ enn hva som er vanlig i det relativt sekulære norske majoritetssamfunnet. Spesielt gjelder det i spørsmål knyttet til familie, kjønn og seksualitet. På hvilken måte skal man da tilpasse seg? Noen moskéer har i denne situasjonen valgt *tilbaketrekning* som strategi. De er opptatt av å følge loven, men har likevel valgt å trekke seg unna storsamfunnet, for å minimere sjansen for at det oppstår konflikt og friksjon. Andre moskéer og muslimske miljøer har derimot valgt å gå inn i aktiv dialog med aktører i storsamfunnet, og søker gjerne samarbeid med offentlige myndigheter.

De siste årene har MDN vært en av de tydeligste aktørene som står for dialog- og samarbeidslinjen. MDN er en av to paraplyorganisasjoner for moskéer i Norge – den andre er Islamsk Råd Norge (IRN). MDN ble opprettet i 2017. Siden 2018 har MDN fått statsstøtte. Den støtten har de brukt til å profesjonalisere organisasjonen, og til å arrangere ulike former for aktiviteter. MDN har i dag to ansatte, en daglig leder og en politisk rådgiver. Organisasjonen har samarbeidet med forskere om å gi ut flere rapporter under eget navn, og arrangerer også en årlig *dialogkonferanse* der de inviterer ulike aktører fra det offentlige og sivilsamfunnet.

MDN har i dag seks muslimske trossamfunn som medlemmer – Det islamske forbundet (Rabita), Islamic Cultural Centre, Center Rahma, Marokkansk Trossamfunn, Det albanske trossamfunn og Det bosniske trossamfunn. Flere av disse trossamfunnene har mange moskéer som «filialer». I tillegg samarbeider MDN med en del av moskéene som ikke er fullverdige medlemmer i MDN gjennom et nettverk de har kalt MDN-forum. Dette nettverket er løst organisert, og gjennomfører ulike aktiviteter – slik som kurs om negativ sosial kontroll. Når man regner inn både medlemsorganisasjonene og moskéene som er knyttet til MDN gjennom MDN-forum, når MDN i dag ut til organisasjoner med 53 000 medlemmer.

1.5 Statsstøtte til trossamfunn, den norske dialogmodellen og verdier i endring

Et viktig perspektiv i dette notatet – og i eventuelle politiske initiativ i etterkant – er at det norske religionsfeltet i stor grad er preget av dialog, samarbeid og samhandling. De norske moskéene får alle støtte fra staten, avhengig av medlemstall. Med lovendringen i trossamfunnsloven i 2020 ble reglene strammet noe til, slik at trossamfunn kan bli fratatt statsstøtten hvis de «alvorlig krenker andres rettigheter og friheter». Dette kan tolkes på ulike måter, og det er fortsatt ikke avklart hvor strengt loven vil bli tolket i årene framover. I 2022 ble Jehovas vitner fratatt statsstøtten, fordi Statsforvalteren i Oslo og Viken mente at medlemmene ikke hadde rett til fri utmelding. Saken gikk til retten. Staten vant i Tingretten, men tapte nylig i Lagmannsretten. Saken er nå anket til Høyesterett. Likevel er det viktig å få fram at uavhengig av det endelige utfallet i denne saken, så er den norske støtten til trossamfunn fortsatt svært liberal, sammenliknet med de fleste andre land. Det er veldig få land i verden der trossamfunn får en så raus støtte og med såpass få krav som i Norge.

Ved siden av den formelle religionspolitikken, som omhandler finansiell støtte til trossamfunn, finnes det også en uformell religionspolitikk i Norge. Jeg har tidligere beskrevet denne typen religionspolitikk som *den norske dialogmodellen* (Elgvin, 2023). I Norge foregår det en utstrakt form for dialog mellom trossamfunn og ledere i de ulike

trossamfunnene, og også en dialog mellom trossamfunnene og myndighetene. Mesteparten av denne dialogen finner sted gjennom Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, der MDN er medlem. Det er flere indisier på at denne religionspolitikken – både den formelle gjennom statsstøtten og den uformelle gjennom STL og den norske dialogmodellen – har bidratt til at norske trossamfunn på mange områder prøver å komme det sekulære storsamfunnet i møte. Den tyske forskeren Tobias Cremer har for eksempel dokumentert hvordan den statlige støtten til kirkesamfunn i Tyskland har bidratt til å knytte de kirkelige lederne tettere til det tyske statsprosjektet, sammenliknet med kristne ledere i USA som ikke får offentlig støtte – i større grad har valgt opposisjonelle identiteter (Cremer, 2021). Ved flere anledninger har norske muslimske ledere hjulpet norske myndigheter med å oppnå viktige mål. Det skjedde under karikaturkrisen i 2007, da norske muslimske ledere reiste rundt i Midtøsten og Pakistan som goodwill-ambassadører for Norge (Horsfjord, 2013). Det skjedde også under covid-pandemien, da både IRN og MDN og mange moskéer aktivt bisto myndighetene med hjelp angående informasjon og vaksinerings (Eggen, 2021; Bråten et al., 2024).

Et spørsmål vi prøvde å undersøke i intervjuene var derfor i hvilken grad den norske dialogmodellen på religionsfeltet hadde gjort seg gjeldende på familie- og ekteskapsområdet. Hadde det vært noe kontakt mellom imamene og andre organisasjoner eller myndigheter som arbeider med familiespørsmål? Finnes det potensial for dialog og samarbeid mellom moskéene og andre aktører som ikke blir utnyttet til fulle i dag?

2 Hva gjør egentlig en imam hele dagen?

I dette kapittelet starter vi med å beskrive metoden som ligger til grunn for undersøkelsen og notatet. Deretter presenterer vi først noen overgripende funn. For å sette familierådgivningen, imamene og moskélederne som blir presentert senere i kontekst, vil vi først beskrive hvordan de oppfatter sin egen hverdag. Intervjuene viser at mange av dem bruker svært mye tid på å hjelpe familier og par med rådgivning, ofte langt utover arbeidstiden. Samtidig tyder intervjuene på at imamene og moskélederne oppfatter at de har en viss innflytelse overfor menneskene de gir råd til.

2.1 Metode i rapporten

Notatet er basert på kvalitative dybdeintervjuer med både imamer og moskéledere. Grunnen til at vi ville ha med både imamer og mer uformelle ledere i moskéen, er at det noen steder finnes frivillige ledere i moskéene som ikke har tittel som imam, men som likevel legger ned stort arbeid i moskéen, og anses som lederpersoner med autoritet. I dette arbeidet var det helt vesentlig å sikre fullstendig anonymitet til de som ble intervjuet. For å finne intervjupersoner, gjorde vi det derfor på denne måten: Daglig leder i Muslimske Dialognettverk startet med å sende oss kontaktinformasjon til ulike imamer i oktober 2024, som var blitt orientert om prosjektet. I tillegg kontaktet vi på egen hånd noen moskéer tilknyttet MDN, som ikke var på listen daglig leder hadde sendt oss. Men for å sikre anonymitet, har forskeren i prosjektet ikke rapportert tilbake til MDN hvilke imamer vi faktisk har snakket med. Likevel er det en risiko for identifisering av moskéer og imamer. I de tilfellene der sitatene kunne gjort det mulig å identifisere hvem det er som snakker, har vi utelatt konkrete detaljer som kunne gjort identifisering mulig.

En studie av typen vi snakker om her, som er basert på åtte kvalitative intervjuer, kan selvfølgelig ikke ha mål om seg til å være representativ. Når kvalitative studier gjøres på eliter og ledere – slik vi har gjort her – kan kvalitativ forskning likevel gi kunnskap som sier noe om institusjonene lederne representerer. Det var derfor et mål for oss å få til en spredning i bakgrunn blant dem vi intervjuet.

Moskéene i MDN og i MDN-forum har ulik profil. To av medlemsorganisasjonene – Det Islamske Fellesskapet Bosnia-Herzegovina og Albansk Islamsk Kultursenter – har bakgrunn fra Balkan. De er dessuten en del av de offisielle nasjonale trossamfunnene i Bosnia og i Albania, som kanskje kan sammenliknes med Den norske kirke i Norge. Begge disse moskéene har flere ulike «filialer» rundt omkring i Norge. Masjid Attaouba er en marokkansk moské. Det er også Center Rahma. Islamic Cultural Centre (ICC) er pakistansk. Den har en hovedmoské på Grønland, og mindre filialer noen andre steder. Det Islamske Forbundet (Rabita) er arabisk-dominert, men har også innslag av andre nasjonaliteter. I tillegg finnes nettverket MDN-forum, der MDN samarbeider med en rekke andre moskéer – deriblant en sjia-moské.

Til sammen ga dette et mulig utvalg på cirka 30 moskéer. I utgangspunktet hadde vi en plan om å gjøre tolv–trett intervjuer. Vår ambisjon var å intervju imamer fra alle medlemsmoskéene i MDN, og et utvalg av samarbeidsmoskéene i MDN-forum. Vi ønsket å

intervjue representanter fra både større og mindre moskéer. Siden alle medlemsorganisasjonene i MDN har hovedsete i Oslo, ønsket vi også å intervju «filial-moskéer» i andre deler av landet. Utover høsten og vinteren ble det klart at det ble vanskelig å få gjort alle intervjuene vi opprinnelig hadde planlagt. Et par av de vi hadde gjort avtale med måtte trekke seg på grunn av sykdom eller utenlandsreiser. Til slutt endte vi med åtte intervjuer med representanter for seks muslimske trossamfunn, der vi intervjuet to representanter fra to muslimske trossamfunn, og én representant fra fire andre trossamfunn.

På grunn av hensynet til anonymisering kommer vi ikke til å gi detaljer om hvilke moskéer de vi intervjuet representerte. Men vi fikk til målet om å gjøre intervjuer med representanter for moskéer både fra Oslo og mindre byer. I tillegg fikk vi gjort intervjuer med imamer fra alle de store landene og områdene som moskéene i MDN har bakgrunn fra: Balkan (Bosnia og Albania), Pakistan, Midtøsten og Nord-Afrika. Vi har gitt informantene åtte pseudonym: Khaled, Mohamed, Usman, Vasil, Davud, Hamza, Harun og Ali. Disse navnene samsvarer med navn som er vanlige i landområdene de har opprinnelse fra (Midtøsten/Pakistan/Balkan), og gir dermed et hint om hvilken bakgrunn de har. Vår vurdering er at dette likevel ikke utgjør noen fare for identifisering, ettersom det er såpass mange imamer i Norge som har landbakgrunn fra disse områdene. Alle de intervjuede er menn.

Intervjuene var semistrukturerte, der vi stilte oppfølgingsspørsmål utover i intervjuet ut fra hva som ble sagt. Vi tok utgangspunkt i en kortfattet intervjuguide, som inneholdt temaene vi ville dekke. Intervjuene ble tatt opp på bånd, og transkribert gjennom KI-tjenesten Autotekst, som drives av Universitetet i Oslo. Disse transkripsjonene var cirka 90 prosent korrekte. Etter å ha fått rå-transkripsjonen fra Autotekst, gikk vi gjennom transkripsjonen og rettet opp det som ikke var presist. Deretter la vi transkripsjonene inn i programmet Nvivo, der vi begynte jobben med å kode og analyse materialet. På grunn av tidsrammen i prosjektet er imidlertid analysen vi presenterer her forholdsvis enkel – vi presenterer overgripende funn, uten å gå i detalj. Vi håper å få mulighet til å gå enda mer i dybden på datamaterialet i framtidige publikasjoner.

Det er viktig å få fram at det finnes en del begrensninger i materialet, slik vi også skrev om i det første kapittelet. For det første har vi snakket med representanter for bare seks muslimske trossamfunn – som ikke kan generalisere til de nærmere to hundre muslimske trossamfunnene i Norge. Like viktig er at vi her bare får fram imamenes perspektiv. Vi hadde opprinnelig en plan om å få med perspektiv fra «brukere», det vil si de som kommer til moskéene for å be om hjelp. På grunn av tidsrammen i prosjektet ble ikke det mulig. Likevel mener vi at notatet får fram viktig informasjon, og kan gi grunnlag for initiativ framover og legge grunnlag for videre forskning. Vi har kalt det en pilotstudie, for å poengtere at notatet omhandler temaer der det finnes svært lite forskning fra før.

I tillegg var det i dette prosjektet vesentlig å håndtere utfordringene med å forske på moskéer med finansiering fra paraplyorganisasjonen disse moskéene tilhører. I litteraturen på forskningsmetode og forskningsetikk er det godt etablert at det som på engelsk kalles *funding effects* kan forekomme – at forskere kan vri funnene sine i en retning som oppdragsgiver ønsker. Samtidig vet man også at det ikke er noen automatikk i dette. Det

er mulig å gjøre kritisk og uavhengig forskning, også når finansieringen kommer fra en ekstern oppdragsgiver med mulige interesser i utfallet (Krimsky, 2013). I dette prosjektet var det derfor en forutsetning fra Fafos side at rapporten skulle gis ut som en uavhengig Fafo-rapport, og at Fafo skulle ha eierskap til dataene. MDN fikk mulighet til å gi innspill på førsteutkastet, men etter det var det Fafo som bestemte hvordan den endelige rapporten skulle se ut.

2.2 Fulltidsansatte imamer og frivillige moskéledere: makt og avmakt

Imamene og moskélederne vi snakket med kan plasseres i tre kategorier. På den ene siden er det den *fulltidsansatte imamen*. På den andre siden er det den *frivillige deltids-imamen*, og den *frivillige moskélederen*. Av informantene var det fire som jobbet fulltid som imamer. De fire andre jobbet i stor grad frivillig. To av dem hadde deltidsstillinger som imamer, men la ned veldig mye mer jobb som imam enn det stillingsbrøken sa. De to andre var helt frivillige, og hadde heller ikke formell tittel som imam. De var likevel høyt ansett i moskéene, og hadde opparbeidet seg mye respekt i miljøet rundt moskéen. Det gjorde at mennesker kom til dem for å få hjelp med problemer, og at folk følte at de snakket på vegne av moskéen.

Intervjuene viser, ikke overraskende, at de fulltidsansatte imamene hadde mer tid til å følge opp mennesker som kom til dem med problemer enn de frivillige, eller de som hadde en underfinansiert deltidsstilling. Flere av de frivillige fortalte at de la ned til dels stort frivillig arbeid i moskéen, og med å hjelpe familier og ektepar som kom til dem. Intervjuet med Mohamed viser hvordan det kunne forløpe. Ifølge ham var det ikke mange i moskéen som orket å involvere seg hvis det dreide seg om ekteskapelige problemer, for eksempel:

Jeg tror folk har behov for å ha noen å snakke med. Noen å liksom ... klage til, eller føle at de får trøst hos. De som har konflikter, har behov for en tredjepart som kan komme inn i situasjonen og prøve å sette seg inn i situasjonen og snakke med dem. En slags nøytral person. Da er det egentlig helt naturlig å gå til moskéen. Men det er ikke alltid moskéen har ressurser til dette. For dette er veldig krevende jobb, egentlig. Slit-som og tidkrevende. Det er derfor de fleste nøler med å involvere seg.

Intervjuer: Hvor mye tid bruker du på en slik sak?

Totalt tar det kanskje to–tre måneder. Hele den prosessen. Som en frivillig person har jeg ikke veldig mye tid i hverdagen. Det hender de ringer meg i løpet av uka, men da må jeg si at jeg ikke har tid. Jeg bruker tid i helgene. Og med en gang helgen er over, så må jeg vente til neste helg. Så går tiden, da. Plutselig så har det gått to–tre måneder. Noen ganger ender det med at de skiller seg, andre ganger finner de sammen igjen. Jeg tror jeg har holdt på med dette i 20–30 år.

Intervjuer: Og dette gjør du frivillig? Du får ikke betalt for det?

Ja, 100 prosent. Jeg har aldri fått betalt en krone for dette, og det vil jeg ikke ha heller.

Intervjuer: Hvorfor kommer så mange til deg?

De har vel hørt det fra noen da, at jeg er en person man kan snakke med. Før brukte noen imam-tittelen på meg. Imam er jo ikke en beskyttet tittel, haha. Men jeg bruker ikke den tittelen om meg selv, så nå er det færre som bruker det om meg. De som ringer og sier de absolutt vil ha en imam, da prøver jeg å si at da må jeg sende deg til en annen person, for jeg er ikke imam.

Men som oftest er ikke tittelen avgjørende. Folk vil bare ha en person som kan hjelpe dem. Hvis jeg skriver et brev, for eksempel, så sier jeg at jeg er ansvarlig for familiesaker i moskéen. Det er et veldig ullent ord, som de kan tolke som de vil. Det gir meg litt autoritet, men uten å si at jeg er imam.

(Intervju med Mohamed)

Sitatet over viser at Mohamed har brukt veldig mye tid på å hjelpe familier og ektepar som kommer til ham. Blant de andre deltidsansatte imamene og frivillige moskélederne vi intervjuet kom et liknende bilde fram. De brukte ofte mye tid på å hjelpe familier, par eller personer som hadde det vanskelig. De frivillige fikk ikke betalt for det, og ville ikke ha det heller. For de deltidsansatte imamene var det aldri snakk om å skrive timer – de følte at de hadde en plikt til å hjelpe menneskene de traff.

Men på slutten av sitatet over kommer også noe annet fram. For at Mohamed skulle kunne fungere som en rådgiver overfor par med problemer, var han avhengig av å ha en viss autoritet. Han verken kunne eller ville kalle seg imam. Men hvis han signerte et brev i en familietvist, underskrev han med en tittel som gav ham autoritet – «ansvarlig for familiesaker». Dette er interessant, ettersom den tidligere forskningen på imamer i Norge har fått fram at en del imamer opplever at de har mindre innflytelse enn hva de ofte blir tilskrevet – særlig eksternt utenfor moskéens vegger (Brekke et al., 2022; Døving 2012).

I intervjuene i denne studien var det imidlertid det motsatte enda mer framtrødende. Flere imamer og moskéledere var tydelige på at de har en del innflytelse overfor menneskene de kommer i kontakt med, og er opptatt av å forvalte dette på en ansvarlig måte. Posisjonen og autoriteten de har, er noe de vet om og har et bevisst forhold til, og som de opplever er vesentlig for at de skal kunne hjelpe folk som trenger det.

Flere av dem er klar over dette – men det er likevel noe de ikke nødvendigvis snakker så høyt om. Tvert imot var flere av dem opptatt av å nedtone sin autoritet som imamer. I intervjuet med Vasil, en fulltidsansatt imam, viste dette. I hans tilfelle var det som oftest familier som opplevde at de hadde utfordringer med tenåringene sine som kom til ham.

Intervjuer: Hvorfor kommer folk til deg, tror du?

Jeg er jo imamen da, haha [ler]. Folk har jo tillit til meg, men mest de som er religiøse og har et forhold til moskéen, selvfølgelig. Det er jo mange som bare kommer til oss når det er ramadan. Men blant dem som er glad i moskéen, så gir det jo en autoritet at

jeg er imamen. Men hvis familier kommer til meg, så hender det at det mest er hos foreldrene at jeg har autoritet.

Intervjuer: Opplever du at ungdom også har tillit til deg som imam?

Det er nok mer i de voksne generasjoner. Ungdom generelt har ikke ... hva skal jeg si, sans for autoritet, egentlig. Eller ofte er det noe som er veldig fjernt. Siden de får informasjon og alt mulig kunnskap fra internett ... For dem er det ... Alle stjerner og autoritetspersoner for dem befinner seg langt unna. Alt fra fotballspillere, musikk ... Lærde, kjente, sheikher og sånt ... Det er ofte noe sånt som skjer langt borte. Og så kommer jeg her, bare den lokale imamen da, liksom. Så det er ikke så stor opplevelse av autoritet der og da. Jeg forstår det.

Men jeg sier ikke at jeg er liten. Det fins noe respekt hos de unge. Selvfølgelig, det er det. Men det er betydelig større i foreldregenerasjonen. Men det er ikke sånn at når ungdommen kommer inn her, så sier de ... «Å wow, imamen!» Da må jeg snakke med dem ordentlig, vise meg tilliten verdig. Vise at jeg tar dem på alvor. Snakke skikkelig til dem. Da hender det at de begynner å vise meg tillit og respekt.

Men det er viktig å understreke at jeg ikke ønsker å være noen fjern autoritetsperson for dem. Først og fremst ønsker jeg å bygge menneskelige relasjoner. Jeg ønsker å være der med dem. Og det er mange som jeg kjenner fra de var barn. Nå sitter vi her og jeg ser ut som en imam, men du skal se meg på lørdag når jeg spiller fotballkamp med dem eller blir gira opp av TV-spill mot noen av gutta på fredagskvelden ... jeg hater å tape TV-spill, selv om de jeg spiller mot er 16 år, haha. Kona mi mener at jeg er en dårlig taper [ler].

Men ja, hvis jeg har klart å bygge sånne relasjoner over tid, så hender det at de vil høre mer på meg enn på foreldrene sine.

(Intervju med Vasil)

Intervjuet med Vasil viser at han på samme tid vet at han besitter autoritet som imam, og trenger den for å kunne hjelpe familier som har utfordringer med ungdommer. Samtidig var han opptatt av å bygge ned barrierer mellom seg selv og ungdommene, spille fotball og TV-spill med dem, nettopp for at de ikke skulle oppfatte han som for streng og autoritær. Men det ville være feil i hans tilfelle å beskrive ham som en person med lite makt. Som han selv sa det: «Jeg sier ikke at jeg er liten.»

Hos andre imamer var autoriteten enda tydeligere. Khaled, en fulltidsansatt imam, opplevde autoriteten han hadde nærmest som noe selvsagt. Han opplevde stadig at han ble kontaktet av familier som trengte hjelp, og av ektepar eller ektefeller som slet i ekteskapet.

Intervjuer: Opplever du at folk hører på deg, hvis du gir dem råd om hva de bør gjøre?

Ja, egentlig. Jeg er jo imamen, da. Man kommer ikke bort fra det. Så hvis jeg har sagt noe, så har jo folk respekt for det. Det er ikke alltid de at de følger opp, selvfølgelig, det er jo sånn det er med folk, man får ikke alltid til å gjøre det man vil. Men jeg opplever nesten aldri at folk sier til meg at de ikke stoler på det jeg sier.

(Intervju med Khalid)

Det samme gikk igjen i intervjuer med andre imamer og moskéledere. De fleste av dem snakket med en viss ydmykhet om seg selv. Likevel var det tydelig for dem at folk kom til dem og ba om hjelp nettopp fordi de i kraft av å være imamer hadde en del autoritet.

2.3 Hva gjør egentlig en imam hele dagen?

Et annet funn som var gjennomgående i intervjuene, var at de fulltidsansatte imamene opplevde at de hadde en svært intens og omfattende jobb, som sjelden tok slutt når arbeidsdagen var over. Det gjaldt tre av fire fulltidsansatte imamer. Den fjerde – som var imam i en mindre moské i en mellomstor by – var den eneste som opplevde at imam-jobben ofte var relativt enkel, og uten de store og tidkrevende utfordringene. Vi vil her konsentrere oss om å beskrive hverdagen til de tre imamene som fortalte om en krevende jobb som egentlig omfattet hele livet.

Khaled, som vi gjenga i avsnittet over om autoritet, virket under intervjuet oppgitt over at folk ikke forstod hvor mye jobb imamer faktisk hadde å gjøre.

Folk spør meg om det er veldig lett og veldig koselig å bli imam og jobbe som imam.

Folk tenker at man leder bønnen. Og så har man fri etterpå. De tenker at etter bønnen på fredag så har man fri og jeg kan gå på tur i parken, liksom. Men det er ikke sånn.

Intervjuer: Hvordan er det da?

Folk sier at det er koselig og avslappende. Men når jeg forteller dem hvilke oppgaver jeg har som imam, så får de sjokk ... Som imam er man alltid på jobb. Noen ganger ringer folk klokken tolv midt på natta. Det skjedde for et par uker siden, så jeg husker det fortsatt godt. «Det skjedde mellom meg og min kone i går», sier de. «Vi har sagt sånn og sånn og sånn.» Så flere ganger besøkte jeg dem og ga dem veiledning og prøvde å løse problemene, med en gang etterpå. Hva er utfordringene, spurte jeg. Hvis dere blir skilt, så blir det kaos. Tenk litt over det, sa jeg. Og så noen dager senere så var det kona som ringte og klaget. Jeg brukte kanskje fire dager på bare den saken der. Heldigvis ordnet det seg. Og så ...

Telefonen til imamen ringer. Han unnskylder seg og sier at han må ta den telefonen. Han snakker i cirka 10 minutter på et språk forskeren ikke forstår. Han legger på og vi tar opp igjen samtalen.

Jeg må bare beklage. Det var styrelederen i moskéen. Det var viktig, så han, så jeg måtte ta den samtalen.

Intervjuer: Hva gjaldt det?

Det gjaldt bønnetider. Det var noen som har sagt noe, som var uenige om hvordan vi ber og når vi gjør det, så det var litt kaos. Så han trengte å høre fra meg hva islam sier, og hvordan vi tenker i moskéen om bønnetider.

Intervjuer: Får du ofte sånne telefoner?

Ja, hele tiden. Der ser du. Det er sånn det er. Non-stop. Telefoner, ting folk er uenige om, begravelser, bryllup, familier som ringer og klager. Hele tiden. Det å lede bønnen på fredag er bare en liten del av det vi jobber med.

(Intervju med Khaled)

Også to av de andre fulltidsansatte imamene beskrev en liknende hverdag. Samtidig virker det ut fra intervjuene som om imamene til en viss grad kan forme selv hva de legger mest vekt på i hverdagen. Imamen Hamza jobbet i en moské der han selv var fulltidsansatt, men der det også var en annen imam som jobbet deltid. Han beskrev en slags arbeidsfordeling mellom dem.

Hva jeg gjør som imam? Som imam er det å være tilgjengelig for å lede fredagsbønn. Selvfølgelig. Det er vesentlig. Men også lede minst to–tre rituelle bønner. Og så er det andre ting. Være tilgjengelig for koranundervisning til barna, gjerne i helgen. Lese hadith i moskéen to–tre ganger i uka minst, eller én gang hver dag. Og være med på begravelser ... det er en del jobb. Man må være med. Man må gjerne veilede, lese bønn. Også utføre bønn og være med i begravelsen. Det er de religiøse tingene med imamrollen, liksom.

Men så er det så mye annet også. I tillegg blir det jo å ta imot skoleklasser, de vil ofte komme hit. Og det å gå på besøk i fengsel. Det har jeg ofte gjort. Og å ha samarbeid med sykehusprestene. Og så har vi hos oss et interreligiøst fora jeg er mye med i. Alt det tar mye tid. Noen ganger ringer barnevernet og vil ha hjelp. Så stiller jeg opp der.

Og så er det å være behjelpelig med familieveiledning. Noen familier tar kontakt. Men det har blitt sånn at den andre imamen her tar seg mest av de sakene. Han liker det godt. Mens jeg snakker bedre norsk, og har høyere utdanning, så da er det lettere for meg å ta alle de utadrettede sakene. Men vi snakker sammen da. Hvis han får en vanskelig sak om familieforhold, så ringer han meg, og vi diskuterer. Det er viktig at vi som moské snakker med én stemme om disse tingene.

(intervju med Hamza)

Intervjuet med Hamza bekrefter at han som imam har en travel hverdag. Men han beskriver samtidig at han har visse valgmuligheter når det gjelder hva han bruker tid på. Siden han selv er komfortabel med utadrettet virksomhet og representasjon, ble det naturlig at det var han som tok en del av de oppgavene. Selv om Hamza og Khaled begge er fulltidsansatte imamer, beskriver de likevel en forskjellig type arbeidshverdag. Mens Khaled ser ut til å bruke mye tid på «interne» spørsmål – familieproblematikk, bønnetider, teologi, med mer – virker Hamza til å bruke mye tid på «eksterne» spørsmål. Det de har felles er imidlertid at de opplever livet som imam som noe som ikke tar slutt når arbeidsdagen er over.

2.4 Kontakt med det offentlige?

Omtrent alle imamene fortalte at de hadde vært i kontakt med det offentlige ved ulike anledninger. De hadde deltatt på seminarer, de hadde deltatt i religionsdialog og de hadde fått besøk av politikere i moskéen. Deres hverdag som imamer i moskéen var dermed ikke avsondret fra resten av samfunnet. Et påfallende funn i flere intervjuer var imidlertid at aktører i det offentlige ikke hadde vist interesse for deres arbeid med barn og unge, eller med ektepar.

Det var bare i en av moskéene at imamen fortalte om utstrakt interesse fra de lokale offentlige instansene. I den moskéen hadde det ved flere anledninger vært møter i moskéen med barnevernet, for eksempel. Ali, en av lederne i moskéen, fortalte om det på denne måten:

I starten var det nok litt skepsis fra begge sider. De i kommunen var kanskje litt skeptiske til oss. Og så var vi skeptiske også, særlig til barnevernet kan du tenke deg. Men jo mer vi jobbet sammen jo mer ble det nyttig for begge parter. De så at vi ikke var så skumle som de kanskje trodde [ler]. Og folk her i moskéen skjønnte at barnevernet ikke nødvendigvis er onde og bare skal stjele barna deres. Og så oppdaget vi mer og mer at vi kunne samarbeide på flere felter også. Nå tror jeg både vi og kommunen er veldig fornøyd med at vi har fått et samarbeid til å fungere.

(Intervju med Ali)

Men det Ali forteller i sitatet over, utgjorde et klart unntak. Dette samarbeidet virket til å ha kommet i stand på grunn av initiativ fra enkeltpersoner – både fra kommunen og i moskéen – som mente at de burde få i stand et samarbeid.

I de fleste moskéene hadde det derimot ikke vært noe samarbeid med offentlige instanser på områder som har å gjøre med barn, unge eller ektepar. Imamen Hamza, for eksempel, hadde mye kontakt med storsamfunnet, og var ofte på representative oppdrag. Men heller ikke han kunne huske at han hadde blitt kontaktet en eneste gang de siste årene angående barneoppdragelse eller familieforhold.

Altså ... jeg tror det har skjedd én eneste gang i alle årene jeg har vært her i moskéen. Det er over 15 år siden. Da var det en politisak, det var en kvinne som hadde vært i et voldelig ekteskap, og mannen truet henne med vold og ville ikke la henne skille seg

islamsk. Så da kom de til oss og spurte hva de kunne gjøre. Vi hjalp dem selvfølgelig med skilsmissen. Men etter det har det ikke vært noen saker der noen har tatt kontakt. Jeg har egentlig ikke tenkt over det, men når du sier det er det kanskje litt rart? Det er jo veldig mye interesse for negativ sosial kontroll og den type ting med ungdommen, men det er ingen som har kommet til oss i moskéen og bedt om et samarbeid.

(Intervju med Hamza)

Intervjuene med imamene og moskélederne tyder derfor på at det er et potensial for samarbeid mellom moskéer og offentlige instanser på familie- og ekteskapsområdet som i dag ikke blir realisert.

3 Rådgivning overfor familier med barn

Dette kapittelet handler om rådgivningen som imamene og moskélederne driver overfor familier med barn, spesielt tenåringer. Ifølge de vi intervjuet er det ofte når folk opplever at ungdommene deres har havnet «på skråplanet» med rus eller kriminalitet at de kommer til moskéen og ber om hjelp, eller når de opplever at ungdommene blir deprimert. Et par av imamene fortalte også at de ble kontaktet av foreldre som var i tvil om hva barna skulle få lov til å være med på av aktiviteter, slik som skolebesøk i kirker eller felles klasseturer med overnatting. Rådgivningen imamene og moskélederne gir foreldrene varierer stort. Noen gir rådgivning som ligger veldig nær moderne psykologi. Andre gir råd som legger vekt på religiøsitet og fromhet som botemidler.

3.1 Hvilke problemer er det folk kommer til imamene og moskélederne med?

Da vi intervjuet imamene og moskélederne, fortalte alle sammen – uten unntak – at en viktig del av jobben handlet om å veilede foreldre som opplevde utfordringer med barna sine. For de fleste av dem dreide dette seg om utfordringer som oppstod i løpet av tenårene.

Under intervjuet forsøkte vi å nøste i hva slags problemer eller utfordringer dette kunne dreie seg om. En hypotese vi hadde i utgangspunktet, var at noen av disse henvendelsene kunne dreie seg om den type foreldrerestriksjoner i offentlig diskurs gjerne blir omtalt som negativ sosial kontroll – at foreldre legger strenge restriksjoner på barna sine, og håndhever det med trusler eller lignende (Friberg & Sterri, 2023). Kom foreldre og ba imamene om hjelp hvis barna deres ble for «frie» eller for lite religiøse? Under intervjuene ble det imidlertid raskt klart at denne type henvendelser ikke var veldig utbredt – i hvert fall ut fra det imamene og moskélederne fortalte. Noen av imamene fortalte at de hadde fått noen få slike henvendelser, særlig knyttet til om barna burde få lov til å være med på visse aktiviteter i skolens regi. Men det dominerende bildet var at foreldre kom til moskéene og ba om hjelp for problemer som kan ramme tenåringsforeldre uavhengig av religiøs tilknytning: At ungdommene ruset seg eller var i miljøer der det foregikk kriminalitet, alternativt at de framstod deprimerte.

Imamen Vasil fortalte på en levende måte om utfordringene han opplevde blant familier som kom for å be om hjelp. Slik han så det, dreide problemene seg både om at foreldre ikke hadde ressursene de trengte for å veilede barna, og at det var noen bredere trender i samfunnet – ulikhet, narkotikaøkonomi, sosiale medier – som gjorde at ungdommer kunne velge feil.

Foreldrene har ofte en utfordring med å skjønne hva deres rolle er i dagens samfunn. Og altfor ofte ser jeg at de trekker seg ut. Fordi de er på en måte ... de kjenner ikke virkeligheten til barna, og så vet de ikke hvordan de skal takle det. Så foreldrene klarer ikke følge opp. Det ser jeg særlig hos foreldre som ikke har god utdanning, eller som ikke er i jobb ... folk med mindre ressurser økonomisk. De sliter.

Og de siste to årene har folk blitt veldig bekymra for økt ungdomskriminalitet her i byen. Vi ser at ungdommene er i kontakt med miljøer som ikke er bra andre steder i landet, og noen ganger i utlandet. Det foregår trafikk av rusmidler gjennom byen. Og disse ungdommene, de ser at det er veldig mye velstand rundt seg, mange folk i Norge vasser jo i penger. Mens de selv og familien ikke har penger. Så ser de også på YouTube-videoer av folk som er på ferie på fine hoteller i Dubai. Og så klarer de ikke akseptere det, da. De vil ikke akseptere at alle andre skal lykkes, men ikke de. Og på arbeidsmarkedet sliter de med å komme inn. Det er svakt tilbud av jobber for dem, og kanskje møter de rasisme også. Og da blir det den lette utveien med å prøve seg med småkriminalitet, eller å være i miljøer der det er en mulighet.

Intervjuer: Og foreldre kommer til deg med slike problemer?

Ja. Jeg kan selvfølgelig ikke løse alt det jeg snakket om. Jeg er bare en imam. Men jeg kan gi dem noen råd.

(Intervju med Vasil)

Det må sies at Vasil – en fulltidsimam – var den av de vi intervjuet som hadde en mest uttalt politisk og samfunnsorientert forståelse av problemene familiene og ungdommene møtte på. De andre imamene var mer opptatt av foreldrenes egen rolle. Men også andre imamer var opptatt av hvilke problemer ungdommene møtte i samfunnet. Imamen Davud, for eksempel, sa at han flere ganger hadde møtt foreldre med barn han opplevde som klart deprimerte, noe han mente hadde komplekse årsaker. Han sa det slik:

Noen ganger er det problemer her som jeg som imam ikke kan gjøre noe med. Jeg hadde for eksempel en mor som kom med datteren sin. Og datteren hennes, som var åtte–ni år gammel, gråt hele tiden. Hun bare gråt hele tiden. Til og med når hun var her. Hun lå ned, rett ned og ropte. Jeg prøvde å forstå hva problemet var. Så skjønnte jeg at det var en veldig vanskelig livssituasjon. Foreldrene var skilt, de hadde dårlig økonomi, de hadde flyttet flere ganger de siste årene. Denne jenta her hadde det ikke lett rundt seg. Så jeg måtte ringe en psykolog for å få litt hjelp til å forstå. Dette var åpenbart ting som lå utenfor hva en imam som meg kunne hjelpe med. Så jeg sa til moren at her måtte hun søke profesjonell hjelp fra helsevesenet. Få noen som kunne følge dem opp helt profesjonelt. Men så er det andre saker som er enklere, der jeg kan komme inn som imam og gi noen råd til foreldrene. Det varierer veldig.

(Intervju med Davud)

Samtidig var det også et par av imamene og moskélederne som fortalte at familier kom til dem med dilemmaer og utfordringer som var mer klassisk «religiøse». Har barna og ungdommene lov til det eller det? Khaled sa at han fikk flere slike henvendelser.

Flere foreldre ringer om at vi har den eller den utfordringen med barneoppdragelse. For eksempel, kan jenta gå på svømming med andre barn hvis det er gutter der? Kan barna våre bli med på skolebesøk til en kirke eller tempel? Eller andre type aktiviteter. For eksempel skoleturer med overnatting. Det er mange som har slike spørsmål. Så da prøver jeg å gi dem veiledning så godt jeg klarer. Jeg prøver å hjelpe dem å finne løsninger, og noen ganger sier jeg klart at det eller det faktisk ikke er noe problem, ifølge islam. Det er ikke noe problem å besøke en kirke for eksempel, det er bare en fordom.

(Intervju med Khaled)

De andre imamene og moskélederne vi intervjuet fortalte imidlertid i mindre grad at de fikk slike henvendelser. På direkte spørsmål, svarte deltidsimamen Usman slik:

Intervjuer: Hender det at du får spørsmål fra foreldre som er bekymret for at barna deres ikke er religiøse, ikke vil be for eksempel, eller bare gjør feil ting? Som å drikke alkohol, kle seg utfordrende, og så videre?

Usman: Altså, det hender. Men det er ikke så ofte. Som oftest handler det om foreldre som er bekymret for at barna deres skal havne utenfor. Jeg tenker egentlig at det er ganske vanlige problemer som folk kan ha overalt, enten man er muslim eller ikke.

(Intervju med Usman)

Intervjuene i denne studien gir ikke grunnlag for å generalisere og fastslå hvilke henvendelser som er mest vanlige hos moskéene og imamene. Men et tydelig funn er i hvert fall at imamer ikke bare får henvendelser som handler om religion i snever forstand, eller hva som er lov og ikke lov, men også om mer allmenne utfordringer for ungdommer når det gjelder skole, jobb, rus og tilpasning.

3.2 Veiledning: Fra religion og fromhet til psykologi og selvfølelse

Når det gjelder hva imamene og moskélederne ga av veiledning til foreldrene som kom til dem, var det stor variasjon. Noen av dem var mest opptatt av religion og fromhet. De oppfordret foreldrene til å be mer, ta barna oftere med i moskéen, og så videre, og de kunne formane ungdommer med utfordringer om å be regelmessig og komme i moskéen. Andre imamer, derimot, hadde en problemforståelse som var mer allmenn og «sekulær». Vi har satt begrepet sekulær i hermetegn, for det er ikke slik at en viss problemforståelse er forbeholdt ikke-religiøse, eller vise versa. Det vi mener med begrepet i denne sammenhengen, er at deres problemforståelse ikke var eksklusivt islamsk – det var en type problemforståelse som handlet om at dette er allmenne problemer, og som man også ville kunne finne hos psykologer eller ungdomsarbeidere.

Igjen gir vi ordet til fulltidsimamen Vasil. Ifølge ham, hendte det ofte at hans rolle var å fortelle foreldrene at problemene de så hos ungdommene sine *ikke* handlet om religion eller onde ånder.

Det er flere ganger jeg har blitt kontaktet av foreldre som tenker at barna deres har fått en djinn i seg. Ja, altså det er ordet muslimer bruker om onde ånder. At de er besatt liksom. Hvis barna kan få raserianfall, eller bevege kroppen på en eller annen måte, ja, da tenker de at det er en djinn. Da er min rolle å si til dem at nei, det der er ikke en djinn. Det er helt vanlige psykiske problemer. Eller rus. Det er det jeg sier.

Men jeg tror kanskje det er lettere å rettferdiggjøre for dem at det er en djinn, enn at det er rus. En djinn har de jo ikke noe ansvar for. Det er utenfor deres kontroll. Mens rus, psykiske problemer ... det er ting de kanskje kunne gjort noe med, ikke sant? Jeg har sett flere ganger at foreldre benekter hva som skjer. Jeg husker en gang jeg kom hjem til noen som klaget over at sønnen deres var så fjern. Ofte fikk de ikke kontakt med ham. De trodde han hadde en djinn, som gjorde at han fjernet seg og gikk inn i ånde verdenen. Da måtte jeg røske litt ordentlig i dem. Først spurte jeg mykt om det kunne være noe annet? Hadde sønnen deres brukt rus noen gang? De sa nei, nei, nei, aldri, ikke deres sønn nei.

Da måtte jeg bli tydelig. Jeg måtte bruke autoriteten min som imam. Jeg sa at hør nå her. Jeg har sett mange ungdommer som bruker hasj. Sønnen deres høres nøyaktig ut som en som bruker hasj. Alt stemmer på en prikk. Jeg sa at jeg er helt, helt sikker på at sønnen deres bruker hasj, og det er derfor han kan bli litt fjern, og at det ikke er en djinn. «Når det gjelder djinner er det faktisk jeg som er eksperten, jeg er imam og kan alt om djinner», sa jeg [ler høyt]. Jeg pleier ikke å ta den tonen eller si sånt, altså, men her tenkte jeg at jeg måtte få dem til å se virkeligheten.

Intervjuer: Hørte de på deg etter det?

Ja. Jeg anbefalte dem å søke profesjonell hjelp for sønnen sin, han var bare 15 år stakkars og brukte nok veldig mye hasj. Jeg ringte dem etter en uke, og da hadde de søkt profesjonell hjelp.

(Intervju med Vasil)

I dette intervjuet er rådene som blir gitt svært like de rådene disse foreldrene kunne fått av en ungdomsarbeider eller en psykolog. Samtidig er det tydelig at det nettopp er Vasils status som imam som gjør ham i stand til å snakke til foreldrene på denne tydelige måten. Fordi han er imam, har han den religiøse autoriteten som trengs for å realitetsorientere foreldrene om at utfordringene nok dreier seg om rusbruk og hasj, og ikke at onde ånder har tatt bolig i sønnen.

Også noen av de andre imamene og moskélederne vi snakket med kunne bruke moderne pedagogiske prinsipper i veiledningen. Et par av imamene hadde likevel en tilnærming som var mer tradisjonell. Deres måte å snakke til familier og ungdommer var å

snakke om fromhet og religiøsitet – at løsningen for både foreldre og ungdommer var å bli bedre muslimer.

Imamen Khaled sa for eksempel at han prøvde å få ungdommene til å tenke på islam og gudfryktighet, hvis de var på villspor.

Da forteller jeg dem at den viktigste ting som muslimer, det er gudfryktighet. Gudfryktighet er det at vi er ansvarlige for vår handling, hva vi gjør her. En dag skal vi alle gå tilbake til vår skaper, og vi skal svare for alt vi har gjort. Vi er ansvarlige. Og alle tror på dommens dag. Som muslimer tror vi på dommens dag. Så det å tro på dommens dag er en slags medisin når vi diskuterer, altså, skikkelig alvorlige ting. Hvis jeg får høre at en ungdom har blandet seg i kriminalitet. Da sier jeg: Er du ikke redd for dommen? Er du ikke redd for hvordan det du gjør påvirker livet etterpå? Men så snakker jeg også om at han må tenke på foreldrene sine, søsknene sine, at han kan ikke bare tenke på seg selv. Det handler om å få han til å tenke seg om rett og slett, og forstå at han ikke kan holde på som han gjør.

(Intervju med Khaled)

I denne studien har vi som sagt ikke gjort intervjuer med «brukere», verken ektepar med utfordringer eller ungdommer som møter imamene og moskélederne. Ut fra intervjuene virker det likevel som det er stor variasjon i hvordan imamer møter ungdommer og deres foreldre. Noen ser ut til å være tett påkoblet den virkeligheten ungdommer lever i, og gir råd som ligger nært den type rådgivning familiene kunne fått hos offentlige instanser. Andre ser ut til å ha et «ovenfra-perspektiv», og møter ungdommer og foreldre med utfordringer med religiøse formaninger. Men ut fra denne studien kan vi ikke si noe om hvordan dette blir opplevd av dem som møter imamene.

Det som var felles for imamene og moskélederne, uavhengig av om de var «moderne» eller «tradisjonelle» i sin tilnærming til veiledning, var at de la vekt på at foreldre måtte veilede gjennom vennlighet og det man med et moderne pedagogisk ord kan kalle allianser. Det er ingen tvil om at flere av imamene i studien hadde konservative overbevisninger, og for eksempel er kritiske til homofili eller ekteskap mellom muslimer og ikke-muslimer. Men de var opptatt av at disse konservative normene ikke var noe som foreldre kunne eller burde tvinge på barna sine med fysisk og/eller psykisk makt.

I noen av intervjuene utfordret vi imamene på hva de ville svare i ulike situasjoner. Da vi spurte Usman hva han ville si til foreldre som opplevde at datteren deres ikke ville være muslim, svarte han slik:

Intervjuer: Hva ville du sagt dersom foreldre kommer og ber om råd, og sier at sønnen deres gjør noe de mener er helt feil ut fra islam? Jeg mener ikke kriminalitet eller noe sånt, men for eksempel at han sier åpent at han ikke vil være muslim lenger.

Det første å si er at de må snakke sammen. Alltid. Det er det første. Man må kommunisere. Og vise respekt for hverandre. Jeg pleier si at man alltid skal starte med seg selv,

før man peker på andre. Foreldrene bør da jobbe med å be mye selv, bli bedre muslimer, og vise sønnen sin på den måten hva islam handler om. Ikke komme med pekefinger.

Intervjuer: Men hvis det ikke hjelper?

Det som er viktig også da, er at man alltid må holde linjene åpne. Aldri bryte kontakten. Det er noen foreldre som tenker at hvis barna bringer skam over familien så vil de bryte kontakten. Jeg sier nei, nei, aldri, aldri! Det må de ikke finne på! Selvfølgelig håper både de og jeg at sønnen skal komme tilbake. Det handler ikke bare om livet hans nå, men også om dommedag og livet etter døden. Men å bryte kontakten, det er det verste man kan gjøre. De vil likevel alltid være foreldrene hans. Det må de huske på.

(Intervju med Usman)

Det er viktig å være klar over at det antakelig finnes en intervju effekt når det gjelder slike sensitive spørsmål. Siden jeg som forsker og intervjuer her er ikke-muslimsk og tilhører majoritetssamfunnet, kan det nok tenkes at imamene og moskélederne ville nøle med å gi svar som var mer «politisk ukorrekte». Likevel var dette en tydelig tendens som gikk igjen i flere av intervjuene. For en del av imamene virket det også som en gjennomtenkt pedagogikk, altså noe de hadde tenkt grundig gjennom. Den beste måten å preke den rette vei overfor ungdommen, mente de, handlet ikke om tvang, men om vennlighet og å selv gå foran med et godt eksempel.

4 Rådgivning overfor ektepar og skilsmisse

Dette kapittelet handler om rådgivningen som imamene og moskélederne driver overfor ektepar eller ektefeller som opplever utfordringer i ekteskapet. I mange av tilfellene dreier det seg om familierådgivning: Å hjelpe par som ikke klarer å finne ut av det. Men i andre tilfeller dreier det seg om å tilby en religiøs skilsmisse til par som har blitt juridisk, men ikke religiøst skilt. Praksisen er her ulik mellom moskéene vi besøkte. I to av moskéene – med bakgrunn fra Balkan – oppfattet imamene at dette aldri var et problem, ettersom en juridisk skilsmisse fra den norske staten automatisk ble oppfattet som en religiøs skilsmisse også. I de andre moskéene der dette med skilsmisse ble oppfattet som en utfordring, varierte praksisen. To av moskéene i studien tilbyr religiøse skilsmisser til par og kvinner som ber om det.

4.1 Hvilke problemer kommer folk og ber om hjelp med?

Alle imamene og moskélederne vi snakket med sa at de ble kontaktet av ektepar eller enkeltstående ektefeller som opplevde utfordringer i samlivet. For noen hadde det gått så langt at de ønsket å skille seg. For andre var problemene i en tidligere fase, og de trengte noen å snakke med. Fulltidsimamen Davud, for eksempel, forklarte at han ofte ble kontaktet av folk som rett og slett var frustrert over ekteskapet:

Forrige uke var det mann som kontaktet meg. Han var redd for at kona skulle gå fra han. Ifølge ham var hun misfornøyd med økonomien deres, og så på andre rundt seg som hadde mer penger. De har mye bedre inntekt og et bedre liv. Han var redd for at hun ville skille seg. Denne uken kom de hit begge to og snakket. Jeg spurte hva som var problemet. Da bekreftet hun at hun var misfornøyd med økonomien. Jeg spurte om det var andre ting, men hun sa at det egentlig var ok i hverdagen. Da prøvde jeg å forklare at det ikke er sånn at gresset alltid er grønnere på andre siden. Alle har ting i sitt eget liv. De hun ser med større hus og finere bil, de har helt sikkert også ting de sliter med. Vi må se inn i vårt eget liv, og se hvordan vi kan gjøre ting bedre i vårt eget liv.

Intervjuer: Er det ofte slike ting det dreier seg om, økonomi?

Ja, økonomi spiller en rolle i mange tilfeller. Men ikke bare. Det er også om forventninger til hvem som skal gjøre hva, hjemme og ute. I mange tilfeller kommer ekteparene fra land der det er mer vanlig at mannen bestemmer, og mannen tjener mest. Mens her i Norge kan kvinnene også tjene mye penger, og bli mer selvstendige. Da kan det bli konflikter, fordi plutselig er ikke ting sånn som det var i hjemlandet. Det er mange som er uenige om mannens og kvinnens rolle.

(Intervju med Davud)

De to temaene Davud tar opp i dette sitatet – økonomi og kjønnsroller – gikk igjen i omtrent alle intervjuene. Det var tydelig at mange ektepar kommer til imamen fordi de har

utfordringer som på en eller annen måte handler om økonomi. Men like mange kommer også fordi mannen og kona har ulikt syn på likestilling og kjønnsroller. Det var likevel tydelige forskjeller i hvordan imamene og moskélederne omtalte slike utfordringer, noe vi kommer tilbake til i neste avsnitt.

I andre tilfeller ble moskéene kontaktet av ektepar eller enkeltstående ektefeller som rett og slett ønsket å skille seg. Noen ganger skjedde det etter at de hadde fått en juridisk skilsmisse, mens det andre ganger skjedde mens den juridiske skilsmisseprosessen var underveis. Moskélederen Mohamed beskrev prosessen på denne måten:

Jeg blir ofte kontaktet av kvinner som sier at de vil skille seg. Noen av dem har bare vært gift islamsk, altså ikke juridisk. Mens andre har vært gift juridisk også, og er på vei mot en skilsmisse eller er separert. Så ringer de og sier at de vil skille seg. Da spør jeg først hvorfor. Jeg må være sikker på at hun vet hva hun gjør. «Det er du som lever med ham», sier jeg. «Jeg vil bare forsikre meg om at du er veldig seriøs. At du har kommet dit at du vil skille deg.» Fordi det er veldig pinlig for meg å gå i en sånn rolle og få henne til å bli skilt ... Og så går hun tilbake til ham etterpå. Det har skjedd noen ganger, nemlig. Og skilsmisse er heller ikke noe man skal ta lett på. Men selvfølgelig hvis hun forteller om veldig alvorlige ting, vold eller liknende, så er det ikke noe spørsmål. Det må jeg understreke. Det har ikke vært ofte at jeg har fått så alvorlige saker, men det har skjedd.

Men noen ganger har hun ikke bestemt seg, og går fram og tilbake. Da spør jeg om de tror det er mulighet for at jeg kan megle. Kan jeg komme og kjeft på ham, liksom, så han skjerper seg? Noen ganger tenker de at det kan hjelpe, andre ganger ikke.

Til slutt så ender de med å bli sikre på hva de vil. Hvis de har vært borte fra han i to måneder, og sier at de ikke vil tilbake. Da stoler jeg på det, 100 prosent. Da prøver jeg ikke å overtale henne til å gå tilbake. Hvis hun er sikker, så bryr jeg meg ikke om hvorfor. Det er hennes sak, og det er hennes rett å skille seg. Jeg må bare være sikker på at det er det hun vil. Og hvis hun vil det, så går vi over til neste steg, som er å få til skilsmissen.

(Intervju med Mohamed)

Vi vil beskrive prosessen med skilsmisse i et senere avsnitt. Sitatet over viser at imamer og moskéledere blir kontaktet i ulike faser. For noen dreier det seg om et ekteskap som kanskje kan reddes. For andre, derimot, dreier det seg rett og slett om å få en islamsk skilsmisse, eller komme seg ut av ekteskap de har bestemt seg for at de ikke vil være i lenger.

4.2 Veiledning: Fra «misforståelser» til skriftlige avtaler

Et interessant funn i intervjuene var at mange av imamene opplevde at folk kom til dem med samme type ekteskapelige utfordringer – uavhengig av hvor i landet moskéen lå, eller hvilken etnisk eller teologisk gruppe muslimer det dreide seg om. En del ekteskapelige utfordringer handlet om økonomi, men oftere handlet det om ulike idealer knyttet til kjønnsroller og likestilling. Denne spenningen ble imidlertid forstått og omtalt på ulike måter av imamene og moskélederne.

En av imamene, Usman mente at denne type ekteskapelige problemer ofte dreide seg om det han kalte «misforståelser».

Det er så mange som kommer til meg med misforståelser, ikke sant. Noen ganger er det kulturelle misforståelser. Kanskje hun sier at mannen ikke vil vaske opp. Eller han sier at kona vil bruke altfor mye penger på shopping, og hun må spørre han først før hun gjør det. Sånne tullede misforståelser, ikke sant. Men da pleier jeg spørre dem hva som virkelig er viktig for dem. Er det viktigst for kona at han skal vaske opp, eller at han skal være en snill far? Er det viktigst for mannen at kona ikke skal drive shopping, eller at hun skal være en snill kone og mamma? Da er de enige om at de andre tingene er viktigere. Jeg prøver å få dem til å forstå at de tingene der, som de kan irritere seg over, de er overfladiske. Det er misforståelser. Det viktigste er at de støtter hverandre og prøver å bygge et godt liv sammen.

(Intervju med Usman)

Usman var i en annen del av intervjuet tydelig på at han ofte kom med klare utfordringer til menn som ikke ville ta ansvar på hjemmebane. Likevel kan det hevdes at Usman her ikke mener at likestillingsutfordringer i hjemmet er avgjørende eller spesielt alvorlige – selv om de kan oppfattes som vesentlige av dem det gjelder. Alternativt kan man mene at han også prøver å redde ekteskapet, ved å appellere til en dypere forpliktelse overfor hverandre hos dem det gjelder.

Hos andre imamer og moskéledere, derimot, hadde man en forståelse av slike konflikter som noe mer enn bare misforståelser. Imamen Hamza var tydelig på at slike konflikter handlet om ulike syn på likestilling og oppgaver i hjemmet.

Mange av ekteparene som kommer til meg sliter med at de har bakgrunn fra et annet land eller en annen kultur, der man har andre ideal for likestilling enn i Norge. Det kulturelle idealet er jo litt sånn at «jeg er mann, og du må høre på meg. Det er jeg som bestemmer, og din jobb er å høre etter.» Når det gjelder penger, så kan det være «det er jeg som bestemmer hva vi skal bruke penger på her i huset».

Men så har de kommet til Norge, eller en av dem har vokst opp her og den andre ikke. Da ser kvinnene at de kan få andre muligheter. De vil ha friheter de ikke hadde hjemme. Mens mannen er mer streng og vil ha strengere regler.

Intervjuer: Hva sier du da?

Da sier jeg at islam sikrer rettene til både kone og mann. Begge må respektere hverandre. Og at her i Norge, så har kvinner rett til å bruke egne penger, mannen kan ikke styre det. Jeg sier at islam er en religion som handler om det beste for mennesker. Og når vi lever her i Norge, så kan vi ikke tenke som vi gjorde i Pakistan. Islam er ikke låst, reglene må tilpasses til samfunnet vi lever i. Så jeg prøver å si til dem at det kan ikke være sånn at bare mannen bestemmer. Det er en kulturell misforståelse.

(Intervju med Hamza)

Hamza gir her uttrykk for normer og verdier i ekteskapet som ikke ligger så altfor langt fra normer man også kan finne hos myndighetene og hos den sekulære majoriteten.

Andre av imamene hadde en mer konservativ tilnærming til kjønnsroller. Det gjaldt for eksempel imamen Khaled. I intervjuet med ham var han tydelig på at islam i prinsippet tegner opp ulike kjønnsroller for menn og kvinner, der kvinnens primære domene er hjemmet, mens mannens rolle er å forsørge og å fungere som familiens overhode. Men også han stilte krav til mannen, hvis det var et par som kom til ham og ba om hjelp. Han mente dessuten at de ideelle islamske kjønnsrollene i ekteskapet måtte tillempes pragmatisk i det norske samfunnet – der kvinnen også kunne jobbe ute, og mannen da måtte gjøre mer hjemme.

Hans tilnærming til familieveiledning var i stor grad praktisk og hands-on. Han hadde en gang vært på et kurs i samlivsrådgivning i regi av en offentlig instans, og hadde tatt med seg noen rådgivningsteknikker derfra. Ibland ba han ektefellene om å signere skriftlige avtaler med forventninger til hverandre:

Jeg var på et kurs om dette. Der lærte vi at det er veldig nyttig for mennesker å skrive ting ned. Så noen ganger sier jeg til dem, når de kommer til meg: Hva er utfordringene dere har? Skriv det ned! Vær ærlig. Så gjør de det. Så kan vi lese hverandres tekster etterpå, og diskutere.

Og så, noen ganger, så kan vi bli enige om en slags avtale etterpå. Ifølge teologien i islam er det jo mannens ansvar å ta vare på huset – det vil si å ha penger til mat, klær og alt, og gi penger til kona. Mens kona har ansvar for å passe på huset, gjøre arbeid hjemme og passe på barna. Men her i Norge er det litt annerledes. Så kona jobber, mannen jobber, begge jobber. Da må man også dele oppgavene med hverandre. Så vi sier ofte til mannen at se, hun hjelper deg og betaler noen regninger, da må du også hjelpe til hjemme! Du kan ikke tenke at du skal bestemme over hele økonomien når hun også tjener penger! Så lager vi til slutt en slags skriftlig avtale over hva de skal gjøre hjemme. Der mannen må si at det skal han gjøre. De får en kopi, og jeg får en kopi. Og jeg er imamen da, så når jeg har fått en kopi også, så har de mer respekt for at de må gjøre det som står i avtalen.

I dette intervjuet ser vi igjen at imamens autoritet er en vesentlig faktor. Ved å bruke sin autoritet som imam, kan Khaled få menn til å gjøre husarbeid hjemme – blant annet gjennom forpliktende skriftlige avtaler.

4.3 Å tilby religiøse skilsmisser

Likevel fortalte alle imamene og moskélederne at det i en del tilfeller er ektepar som ikke kommer i mål gjennom veiledning, eller enkeltstående ektefeller som rett og slett vil ut av ekteskapet. Dersom ektefellene er enige, er ikke det noe problem. Problemet oppstår i det tilfellet der det bare er en av ektefellene som vil ut av ekteskapet, særlig hvis det er kvinnen som vil ut. Ut fra en del tolkninger av islamsk lov har det nemlig vært lettere for menn å oppnå skilsmisse enn for kvinner (Sonbol, 1996). I tillegg finnes det i en del muslimske land en tradisjon for å skille mellom religiøse og juridisk ekteskap. Det religiøse ekteskapet – «nikah» – kan i prinsippet inngås uten øvrighetspersoner til stede, bare med to vitner. I flere muslimske land, blant annet på Balkan, har det imidlertid i moderne tid blitt mindre vanlig å gifte seg religiøst uten å gifte seg juridisk. Men for muslimer som kommer fra landområder der man opererer med både religiøst og juridisk ekteskap, er det derfor ikke noen selvfølge at man er religiøst skilt selv om man er juridisk skilt, ifølge den norske stat.

Om man leser lærebøker om islam, finner man ofte stiliserte og abstrakte framstillinger av hva islam eller islamsk lov sier om ekteskap og skilsmisse (se for eksempel Partridge & Downley, 2018, s. 88–89). Ut fra disse framstillingene kan en mann i prinsippet skille seg ved å si «talaq» tre ganger. Dersom han gjør det, mister han imidlertid medgiften/brudegaven han ga til kvinnen. En annen type skilsmisse er «khul», som er skilsmisse på kvinnens initiativ. Hvis hun vil skille seg, og mannen aksepterer, må hun betale tilbake medgiften/brudegaven. Hvis mannen ikke aksepterer, kan en muslimsk dommer likevel gi henne skilsmisse hvis hun betaler tilbake brudegaven. Ekteparet kan også bli skilt gjennom to andre typer skilsmisse. «Tafriq» er en erklært skilsmisse fra en islamsk dommer, der kvinnen får beholde medgiften/brudegaven. En fjerde type skilsmisse er «faskh», som innebærer at en islamsk dommer rett og slett erklærer at ekteskapet er ugyldig.

Dette er imidlertid en stilisert framstilling av islamsk lov. Den faktiske praksisen har variert stort mellom muslimske land, både geografisk og historisk. Slik den norske forskeren Rania Maktabi har vist, har mange arabiske land gjort det langt lettere for kvinner å oppnå skilsmisse de siste par tiårene (Maktabi, 2024). Historisk arkivforskning fra de siste 20 årene har også vist at det i flere pre-moderne muslimske samfunn var langt lettere for kvinner å oppnå skilsmisse enn hva islamforskerne gjerne har antatt, eller hva de stiliserte lærebok-framstillingene av islamsk lov skulle tilsi (Rapoport, 2005; Sheibani, 2023). Likevel er det grunnlag for å si at det i mange muslimske land fortsatt er slik at menn har lettere for å oppnå skilsmisse enn kvinner (Voorhoeve, 2012).

I europeiske land har det blitt beskrevet av flere forskere at denne ubalansen i tilgangen til skilsmisse kan gjøre at menn kan få makt over kvinner. Noen ganger kan det skje at mannen ikke vil gi islamsk skilsmisse til konen, selv om de er juridisk skilt (Bredal &

Wærstad, 2014; Liversage, 2021; Petersen, 2025). Det kan gjøre at kvinnen ikke føler at hun kan gå videre i livet, fordi hun fortsatt *føler seg* gift, ifølge islam. Andre ganger kan menn som vil skille seg spekulere i å behandle kvinnen dårlig, slik at det blir hun som ber om skilsmisse. Dermed vil hun måtte betale tilbake medgiften. I muslimske land har det nemlig vært vanlig at mannen gir en medgift eller brudegave til konen. Tradisjonelt har den medgiften vært høy, men i Norge er det mer og mer vanlig at medgiften er symbolsk, som for eksempel en ring. Men dersom medgiften var høy, kan det være krevende for kvinnen å få skilsmisse dersom hun må betale medgiften tilbake.

I tidligere norsk forskning og i en del medieoppslag har det blitt identifisert som et problem at muslimske kvinner ikke har fått innvilget religiøs skilsmisse uten at mannen er enig. I intervjuene vi gjorde, kom det fram at dette kan være i endring. Ved minst to moskéer – antakelig flere – kan muslimske kvinner nå henvende seg for å få skilsmisse, også dersom mannen ikke er enig. En forutsetning begge stedene var at ekteparet allerede var juridisk skilt, ifølge norsk lov. Deretter prøver disse moskéene i første omgang å få mannen til å akseptere skilsmissen. Moskélederen Mohamed beskrev prosessen slik:

Jeg kontakter mannen, og forklarer hvordan det er. Jeg sier at hun kan skille seg uansett hva din mening er. Du kan prøve å få henne tilbake, selvfølgelig. Du har helt rett til å overtale henne til å komme tilbake. Dette er din business, din sak, din oppgave. Men på et eller annet punkt, kompis, så må du bare gi opp. Hvis hun har kommet så langt at hun har blokkert deg på telefonen og kanskje tatt saken til politiet med besøksforbud ... Hør her, da er det best å akseptere at det er over.

Eller noen sier 'men jeg har brukt masse penger på å gifte meg', særlig de som er nygift. Eller 'jeg hentet henne fra utlandet, kostet meg masse penger, og med en gang hun kom hit, så må hun skille seg. Da må jeg få pengene mine tilbake.'»

Da sier jeg rett ut: Hvis hun vil skille seg, så har du rett til, ifølge islam, bare å få tilbake det dere ble enige om som medgift. Men alt det andre, hva bryllupet kostet og flybilletten og jeg vet ikke hva, det har du ingen rett til å kreve. Så da sier jeg at enten kan du akseptere skilsmisse på de vilkårene, eller så gir jeg henne skilsmisse uansett, og da får du ingenting tilbake i det hele tatt. Da aksepterer de.

(Intervju med Mohamed)

Den andre moskéen som ga skilsmisse, hadde en enda mer komplisert prosess. Denne moskéen vurderte nemlig også mer direkte om de skulle gi skilsmisse der kvinnen ikke skulle trenge å gi medgiften tilbake. Imamen Usman beskrev det slik:

Jeg må understreke at det for oss er et utgangspunkt at kvinnen alltid har rett til skilsmisse hvis hun vil. Alltid. Spørsmålet er dette med medgift. Så det vil uansett kunne ende med khul, der kvinnen blir skilt ved å betale tilbake medgiften. Men hva hvis mannen har slått henne, eller vært utro, eller andre ting som er skikkelig dårlig? Det

sier kvinnene noen ganger. Og hvis det er tilfelle, så kan vi vurdere å erklære skilsmisse uten at hun må betale tilbake medgiften. Men da er det gjerne ord mot ord. Har han slått henne, eller ikke? Har han vært utro? Så da må vi faktisk gjøre litt detektivarbeid, og vurdere saken. Hvis han for eksempel er dømt for vold fra politiet, så er saken klar. Da er det avgjort, og vi sier at de er skilt uten at hun trenger å betale tilbake noe. Men andre ganger er det mer komplisert. I islam kan også impotens være grunn til slik skilsmisse. Men hvordan finner man ut av det ... [ler høyt]. Haha, du kan tenke deg at det er vanskelig å finne ut. Så det er det prosessen vår dreier seg om. Finne ut hvordan vi skal gjøre det med medgift. Men hvis kvinnen vil skille seg, så blir det sånn. Det er vi helt tydelige på.

(Intervju med Usman)

I tillegg til de to moskéene som ga slike skilsmisser, viste det seg at dette ikke er noe problem i to av de andre moskéene vi besøkte, som har bakgrunn fra Balkan. I de miljøene var imamene tydelige på at dette ikke utgjorde noe problem. Folk fra Balkan er vant til at juridisk skilsmisse automatisk gir en religiøs skilsmisse også. Dermed forholdt folk seg til norsk lov, eventuelt med en symbolsk markering i moskéen etterpå.

I en annen av moskéene var dette et tema som imamen ikke ønsket å snakke mye om under intervjuet. Vårt inntrykk er at han ikke utførte slike skilsmisser. Han sa imidlertid at han gjerne henviste kvinner som ville skille seg videre til en annen moské som han visste gjorde slike skilsmisser. Kvinner som oppsøkte denne moskéen for å få skilsmisse ville altså ikke få et tvert nei, men bli henvist videre.

I den siste moskéen sa imamen at han *i prinsippet* kunne gjøre slike skilsmisser, men at han foretrakk å ikke gjøre det. Vårt inntrykk er at han ved noen anledninger hadde tatt imot kvinner der det var gode grunner for skilsmisse, etter at mannen hadde oppført seg dårlig, men at han oppfordret dem til å bli i ekteskapet av hensyn til barna. Også denne imamen var tydelig på at han anbefalte skilsmisse ved vold i ekteskapet. Men i andre tilfeller mente han at ekteskap måtte være den aller, aller siste utveien. «Jeg har hatt mange hundre par som har kommet til meg. Mange! Av dem er det bare to som har skilt seg. Det er jeg veldig fornøyd med», sa han.

Slik vi skrev tidligere, har vi ikke her snakket med noen av kvinnene som besøkte moskéen og ba om råd. Men dersom imamen har gitt råd til hundrevis av par, og bare to har endt med skilsmisse, er det nokså sannsynlig at noen av kvinnene har opplevd det vanskelig å få gehør for at de ønsket å skille seg.

4.4 En praksis i det stille

Et annet funn i intervjuene er at ingen av moskéene som utfører slike skilsmisser annonserer det offentlig. Hovedgrunnen til det er at de er redde for reaksjoner fra den norske offentligheten. En av imamene var også redd for at det kunne få konsekvenser for dem i deres forhold til myndighetene. Imamen Hamza sa det slik:

Jeg vet jo at dette er lovlig. Jeg kjenner godt til norsk lov. Det eneste vi gjør er å stadfeste hva norsk lov har sagt, at de er skilt. De har blitt skilt juridisk, og så kommer de hit. Men det er så mange meninger om dette. Så hvis det hadde blitt debatt, hva vet jeg ... kanskje hadde vi blitt kalt inn til statsforvalteren til samtale. Men jeg synes ikke vi har noe valg. Vi gjør det for kvinnene sin skyld.

(intervju med Hamza)

Bakgrunnen for at Hamza hadde denne frykten kan være debatten om muslimske «skilsmisseråd» eller «shariaråd». Dette ble diskutert i Norge for en del år tilbake (NTB, 2010). Da har spørsmålet vært om Norge skulle opprette offentlig støtte til den type «skilsmisseråd» som finnes i Storbritannia, der imamer på vegne av staten gir muslimske kvinner skilsmisse. I disse debattene har den tverrpolitiske tilnærmingen stort sett vært at slik aktivitet er noe det offentlige ikke bør gå inn og støtte. Men hva med den type skilsmisse som Hamza og Mohamed ga muslimske kvinner som allerede er juridisk skilt?

I arbeidet med rapporten konsulterte vi tre eksperter i Norge og utlandet, som kjenner godt til jusen på området (de blir ikke navngitt her). Alle var av den oppfatningen at Hamza har rett: Å tilby slike skilsmisser er ikke ulovlig. Det som ville være ulovlig er hvis slike skilsmisser blir brukt til å presse kvinnen til å oppgi sine rettigheter, for eksempel til samvær med barna. Men de praksisene imamene som gir skilsmisse, beskriver, er langt fra noe slikt. Ut fra norsk ekteskapslovgivning er det *avtalefrihet ved* skilsmisse – det vil si at ektefellene kan gjøre egne avtaler *etter* skilsmissen om fordeling av bo, eiendom og penger (Wærestad, 2019). En imam som gir anbefaling om tilbakebetaling av medgift for å få religiøs skilsmisse i tillegg til den juridiske skilsmissen, og som gjør det klart at det er opp til kvinnen og mannen om de aksepterer dette, opererer innenfor hva norsk lov gir rom for. Samtidig er det ikke tvil om at et krav om tilbakebetaling av medgift kan gjøre det krevende for kvinner å få skilsmisse dersom medgiften var stor, eller dersom medgiften har gått inn i familiens generelle økonomi i løpet av tiden paret var gift.

Vår vurdering er at moskéene som har begynt å tilby religiøse skilsmisser til kvinner som søker det, imøtekommer kvinner som befinner seg i en vanskelig situasjon. At moskéene tenderer til ikke å være åpne om denne praksisen, gjør det likevel vanskeligere å få til en dialog mellom moskeer og offentlige myndigheter om hvordan og på hvilke premisser slike skilsmisser bør foregå. Det skriver vi mer om i avslutningskapittelet.

5 Oppsummering og anbefalinger

I dette avslutningskapittelet drøfter vi noen overordnede perspektiver fra det empiriske materialet i rapporten. Noe av det vi fant i intervjuene gir grunnlag for initiativ fra både offentlige instanser og Muslimske Dialognettverk.

5.1 Imamer og moskéledere gjør et viktig arbeid overfor folk som står i vanskelige livssituasjoner

Et overgripende funn i rapporten, når det gjelder arbeidet som blir gjort for både familier med barn og ektepar, er at imamer og moskéledere i mange tilfeller gjør et viktig arbeid overfor folk som står i vanskelige livssituasjoner. En god del mennesker med muslimsk tro ser ut til å ha mer tillit til imamen som figur, og til moskéen som institusjon, enn til andre institusjoner. Derfor kommer de til imamen for å få hjelp, enten det dreier seg om utfordringer med å oppdra barn og ungdommer eller problemer i ekteskapet. Flere av imamene forteller om en stor arbeidsinnsats på dette området, som ofte går langt utover normal arbeidstid.

Denne rapporten har utelukkende tatt utgangspunkt i imamenes og moskéledernes egne fortellinger. Det er et viktig forbehold. Vi vet derfor ikke noe om hvordan imamens rådgivningsvirksomhet blir oppfattet av brukerne – altså de som ber om hjelp. I noen tilfeller kan det være at for eksempel kvinner som kommer til imamene for å få hjelp i ekteskapet ikke opplever at de får god nok forståelse for utfordringene de står i. Men i andre tilfeller kan det virke som imamens autoritet nettopp er det som skal til, for å få mannen til å gjøre flere oppgaver hjemme for eksempel – slik som skriftlige avtaler som imamen får en kopi av og dermed gir ekstra tyngde.

Når det gjelder ungdommer, kan vi basert på intervjumaterialet ikke utelukke at imamer gir foreldrene råd om islamsk oppdragelse, som kan bidra til å legge begrensninger på unge. Samtidig kommer det tydelig fram i intervjuene at imamene er opptatt av at foreldre skal holde seg til sentrale lover og normer i Norge, og utøve oppdragelse uten vold eller tvang. I noen av historiene imamene anvender for å forklare hvordan de jobber, framgår det at de har gitt råd som kan ha bidratt til at barn og unge har fått profesjonell hjelp for ulike problemer. I den norske debatten om islam og muslimer er det ofte det negative som står i fokus – for eksempel når det gjelder negativ sosial kontroll. Dette er én del av virkeligheten. Men fortellingene i denne studien antyder at det også kan være andre spørsmål som er enda viktigere for mange muslimske familier i Norge – nemlig hvorvidt barn og unge lykkes eller ikke lykkes i utdanning og arbeidsliv, og at de unngår å havne utenfor med rus og kriminalitet. På dette området finnes det så langt lite forskning om hvilken rolle moskéene kan spille.

5.2 Konservativ, men pragmatisk rådgivning

En tydelig tendens i intervjumaterialet er at imamene er opptatt av å holde seg til norsk lov, og også gir veiledning til foreldre og ektefeller som er i tråd med norsk lov og norske normer. Imamene er for eksempel tydelige på at vold i ekteskapet er

uakseptabelt, og at ektefeller som opplever dette bør skille seg. Imamene vi har intervjuet er også tydelige på at oppdragelsen i hjemmet bør foregå uten vold og tvang.

Likevel kommer det fram i studien at flere av imamene og moskélederne, men ikke alle, forfekter et syn på familieliv og oppdragelse som er mer konservativt enn hva som gjelder i brede miljøer i det sekulære norske storsamfunnet. Idéer om Guds rettferdighet og dommens dag er sentrale i moskémiljøene det gjelder, og er også en del av diskusjoner om rett og moral i hjemmet, for eksempel som en ekstra grunn til å behandle hverandre godt. I tillegg er det flere imamer som har mer konservative ideer om likestilling, kjønnsroller og seksualitet enn det som er vanlig i Norge i dag. Men også disse imamene framstår pragmatiske i møte med menneskene de forteller om, og gir råd der de forsøker å tilpasse de konservative teologiske ideene til den sosiale virkeligheten i Norge.

For både MDN og offentlige myndigheter kan det være viktig å tenke gjennom hvordan det kan gjøres gode avveininger her, i et liberalt og livssynsåpent samfunn som det norske hvor religions- og tankefriheten står sterkt. Samtidig har myndighetene i økende grad blitt opptatt av å bekjempe det man med et vagt begrep definerer som negativ sosial kontroll. Hva er «innenfor» og hva er «utenfor» når det gjelder konservativ religiøsitet i familier og moskéer? Hvilken type konservativ oppdragelse er ok i det norske samfunnet, og hvilken type oppdragelse er ikke ok? På noen områder finnes det klare svar i norsk lov – som at alle former for tvang og psykisk og fysisk vold er forbudt. Men det er også en del gråsoner hvor det kan være mer krevende å finne entydige svar, og der det kan være fruktbart å ha en åpen dialog framover.

5.3 Den norske «dialogmodellen» bør utvides til å gjelde familieveiledning i moskéene

Slik vi skrev i innledningen, er det mye i norsk religionspolitikk som ikke er regulert ved lov. Den norske dialogmodellen på religionsfeltet handler om at aktører snakker sammen, ofte i en åpen tone, og finner løsninger i fellesskap uten at det nødvendigvis trenger å bli skrevet ned som lov (Elgvin, 2023). Vårt intervjumateriale synliggjør at flere imamer hadde hatt kontakt med offentlige etater ved ulike anledninger. Når det gjelder familieveiledning, ser denne kontakten likevel ut til å ha vært sporadisk. Den har ikke vært institusjonalisert. Ingen av imamene eller moskélederne fortalte at de jevnlig møter i samarbeidsfora der man snakker om barneoppdragelse eller ekteskap.

Vår anbefaling er derfor at både MDN, STL eller andre aktører sammen kan ta initiativ til å opprette faste samarbeidsforum for dialog på familie- og ekteskapsfeltet, mellom moskéer og andre instanser. Slik dialog kan bidra til å heve kompetansen hos imamene, og til å klargjøre hvilke rammer som finnes for familieveiledning i norsk lov. Samtidig kan slik dialog antakelig bidra til å skape mer forståelse hos offentlige instanser om arbeidet imamene og moskéene faktisk utfører, og hvilken rolle imamer og moskéledere kan spille overfor mennesker i deres miljøer.

Til sist vil det være vesentlig at man framover kan ha en mer åpen debatt om religiøse skilsmisser i moskéer. Debattene de siste årene har stort sett konkludert med at *det offentlige* ikke skal ta initiativ til å opprette eller støtte skilsmisseråd av typen man har i England. Men man kan tenke seg andre modeller enn den som finnes der. Det går an å

tenke seg kontakt- og dialogmøter mellom moskéer som tilbyr skilsmisse og andre aktører som jobber med familiespørsmål, og at moskéer som utfører denne typen skilsmisser ikke skal behøve å fare så stille med arbeidet de gjør. De historiske erfaringene med dialogarbeid i Norge tilsier at det over tid kunne virke positivt for kvinners rettigheter ved skilsmisse i moskéene (se Elgvin, 2023).

Det er sannsynlig at det finnes muslimske kvinner i Norge som ikke får den religiøse skilsmissen de ønsker, fordi de ikke er godt kjent med hvordan de eventuelt ville blitt mottatt i moskéene. En mer åpen samtale om dette ville også kunne komme disse kvinnene til gode.

5.4 Behov for mer forskning

Til sist viser denne pilotstudien at det trengs mer forskning på flere av spørsmålene vi her så vidt berører. Moskéenes arbeid med ungdom som faller utenfor, ser ut til å være av en mer omfattende karakter enn forskningen på islam i Norge hittil har antydnet. Det vil være verdifullt med mer forskning på dette, der ungdommenes perspektiver også blir inkludert.

Ikke minst er det stort behov for mer forskning på religiøse skilsmisser i et likestillingsperspektiv. Denne rapporten gir ikke et representativt bilde av praksiser i moskéer i Norge, det empiriske materialet er avgrenset til moskéer som har en eller annen tilknytning til Muslimsk Dialognettverk. Vi har dessuten kun beskrevet praksisene sett fra imamer og moskéledernes ståsted, ikke fra de som bruker moskéene. Er det bare i MDN-tilknyttede moskéer at kvinner i dag kan få tilbud om religiøs skilsmisse hvis mannen nekter, eller finnes dette tilbudet andre steder også? Hvordan opplever kvinnene selv adgangen til religiøs skilsmisse? Forskningen på dette i Norge begynner å bli noen år gammel, og det er på tide med en bredere utforskning av dette enn hva vi har vært i stand til å gi i denne rapporten.

6 Litteraturliste

- Aarset, M. & Rosten M. (2023). «Alt som (ikke) ramler inn døra ...» *Familieverntjenesten i en mangfoldig befolkning*. NOVA.
- Aure, M.A. & Daukšas D. (2023). «Lines of differentiation and connection in translocal lithuanian Lives: Stories about the Norwegian Child Welfare Service.» I *Migration and Families in East and North Europe*, 175–194. Routledge.
- Bredal, A & Vislie, C. (2017). *Familierettede tjenester i et flerkulturelt samfunn. Erfaringer fra familievernet og andre hjelpeinstanser*. NOVA.
- Bredal, A. & Wærstad, T.L. (2014). *Gift, men ugift. Om utenomrettslige religiøse vigsler*. Institutt for samfunnsforskning.
- Bøe, M. 2020. *Feminisme i Islam*. Universitetsforlaget (NOK).
- Bråten, B., Lillevik R., Elgvin O. & Flatø H. (2021). *Samtale og strid. Frivillige organisasjoners arbeid mot negativ sosial kontroll og tvangsekteskap*. Fafo.
- Brekke, T., Hadi, F. & Kozaric, E. (2022). «The Role of Imams in Family Counselling with Muslim Families in Norway.» *Journal of Muslims in Europe*, 11(2), 175–93.
- Bråten, B., Gleditsch, R.N. & Kjørøy I. (2024). Frivilligheten som informasjonsformidler til innvanderbefolkningen. Erfaringer, prinsipielle diskusjoner og læringspunkter. Delrapport 3. Fafo-rapport 2024:07.
- Bøe, M. og Elgvin, O. (2025). Norway, country report. I *Yearbook of Muslims in Europe 2024*. Leiden: Brill
- Cremer, T. (2021). «Nations under God: How church – state relations shape Christian responses to right-wing populism in Germany and the United States.» *Religions*, 12(4), 254.
- Døving, C.A. (2012). «Pressens Mørkemenn/Troens Tjenere.» posisjon og selvforståelse blant sunnimuslimske imamer. I *Religiøse ledere. Makt og avmakt i norske trossamfunn*, Cora Alexa Døving og Berit Thorbjørnsrud (red.): 26–47.
- Døving, C.A. (2014). «Position and self understanding of Sunni Muslim imams in Norway». *Journal of Muslims in Europe*, 3(2), 209–233.
- Eggen, N.S. (2021). «Profetsitater i koronavirus-pandemiens tid: Om hvordan muslimer i Norge forvalter profeten Muhammads arv.» *DIN-Tidsskrift for religion og kultur* 2.
- Eggen, N.S. (2023). *Kunnskap og tilhørighet, tilhørighet og kunnskap: Undervisning for barn og unge i Muslimsk Dialognettverks medlemsmoskeer i Oslo*. Oslo, Muslimsk Dialognettverk.
- Elgvin, O. (2011). *Secularists, Democratic Islamists and Utopian Dreamers: How Muslim Religious Leaders in Norway fit Islam into the Norwegian Political System*. Masteroppave, Universitetet i Oslo.
- Elgvin, O. (2013). «Ideas Do Matter: Politics And The Islamic Tradition Among Muslim Religious Leaders In Norway.» *Nordic Journal of Religion and Society* 2.
- Elgvin, O. (2020). *Between a Rock and a Hard Place: The Islamic Council of Norway and the Challenge of Representing Islam in Europe*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen.
- Elgvin, O. (2021). «Teologi Og Tilpasning: Skillelinjer og konfliktlinjer i norsk organisert islam.» *DIN – Tidsskrift for religion og kultur*.
- Elgvin, O. (2023). «Den Norske dialogmodellen: Representasjon og dialog som svar på kulturell ulikhet.» I *Ulikhetens drivere og dilemmaer*, Fløtten T., Kavli H. & Trygstad S., (red.), 311–23. Universitetsforlaget.
- Elgvin, O. (2025). *The Islamic Council of Norway and the Challenge of Representing Islam in Europe. Muslims Under Pressure*. Leiden: Brill
- Friberg, J.H. & Bjørnset, M. (2019). *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll*. Fafo.
- Friberg, J. og Sterri, E. (2023). *Sosial kontroll og integrasjon*. Fafo-rapport 2023:14

- Horsfjord, V. (2013). «Dialog etter karikaturkrisen: Sammen er vi forskjellige?» *Kirke og Kultur*, 117(04), 405–22.
- Ivrsflaten, E. & Sniderman, P.M. (2022). *The Struggle for Inclusion: Muslim Minorities and the Democratic Ethos*. University of Chicago Press.
- Jackson, W.K. (2013). A Subcontinent's Sunni Schism: The Deobandi-Barelvi Rivalry and the Creation of Modern South Asia. Doktorgradsavhandling, Syracuse University.
- Jacobsen, C. (2010). *Islamic traditions and Muslim youth in Norway*. Leiden: Brill.
- Krimsky, S. (2013). «Do financial conflicts of interest bias research? An inquiry into the "funding effect" hypothesis.» *Science, Technology, & Human Values*, 38(4), 566–587.
- Liversage, A. (2021). «Experiencing 'Nikah Captivity' in the West: Gendered Conflicts over Ending Muslim Marriages.» *Journal of Muslims in Europe*, 11(2), 215–39.
- Maktabi, R. (2024). «Kvinneres adgang til skilsmisse i arabiske stater 1956–2021: Familierett, statsbygging og utvidet medborgerskap.» *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 48(1), 22–36.
- Markeng, S., Valen, H.K. & Horsfjord, V. (2025). «Metoder, organisering og læremateriell i moskéskolene i Norge.» I Aschim, A et al. *Hvor skal du i helga? En bok om religionsmangfold, trosopplæring og skole*. Oslo, Cappelen Damm Forskning.
- Nilsen, K.C.S. (2010). Imamens rolle i norske aviser: Endringer etter etablering av moskeer i Oslo, med vekt på årene 1988, 1998 og 2008. Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo.
- NTB (2010). «- Uaktuelt med shariaråd i Norge». NTB, 20.06.2010
- Partridge, C. & Downley, T. (2018). *A Brief Introduction to Islam*. Minneapolis. Fortress Press.
- Petersen, J. (2025). *The Islamic Juridical Vacuum: An Ethnographic Study of How Parallel Legal Institutions Emerged in Denmark*. Brill.
- Rapoport, Y. (2005). *Marriage, Money and Divorce in Medieval Islamic Society*. Cambridge University Press.
- Sheibani, M. (2023). «Marriage, Divorce, and Inheritance in Classical Islamic Law and Premodern Practice.» I *The Oxford Handbook of Islam and Women*, 155–180. Oxford University Press.
- Sonbol, A.E. (1996). *Women, the Family, and Divorce Laws in Islamic History*. Syracuse University Press.
- Stene, N. (2020). *Endring i det stille*. Muslimsk Dialognettverk
- Rambøll. (2022). *Kartlegging av foreldrestøttende arbeid i frivillige organisasjoner og trossamfunn*. Rambøll
- Tembo, M.J., Studsrød, I. & Young, S. (2021). «Governing the Family: Immigrant Parents' Perceptions of the Controlling Power of the Norwegian Welfare System.» *European Journal of Social Work*, 24(3), 492–503.
- Tonstad, S. (2023). «Forhandlinger med omkostninger. Muslimske foregangskvinner i den norske offentligheten.» *Tidsskrift for islamforskning*, 17(1), 83–104.
- Vogt, K. (2008). *Islam på norsk: Moskeer og islamske organisasjoner i Norge*. Cappelen Damm.
- Vogt, K., Larsen L. & Moe, C. (2011). *New Directions in Islamic Thought: Exploring Reform and Muslim Tradition*. IB Tauris.
- Voorhoeve, M. (2012). *Red. Family law in Islam: divorce, marriage and women in the Muslim world*. Bloomsbury Publishing.
- Wærstad, T.L. (2017). *Protecting Muslim Minority Women's Human Rights at Divorce*. Oslo Legal Studies.
- Wærstad, T.L. (2019). «Muslimske brudegavers (mahr) rettslige status – noen refleksjoner.» *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernsrettslige spørsmål*, 17(3?), 205–226.

Fafo

Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning

Borggata 2B, Oslo

Postboks 2947 Tøyen, 0608 Oslo

Sentralbord: 22 08 85 00

E-post: fafo@fafo.no

fafo.no

